STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02759

SHMA YISROEL!

Ossip Dymow

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אָ. דימאָוו.

„שְׁמַע יִשְׂרָאֵל!"

אַ דראַמאַ אין 3 אַקטען.

איבערזעצט פֿון A. G.

Осипъ Дымовъ.

„СЛУШАЙ ИЗРАИЛЬ!"

Драма въ 3 дѣйствіяхъ.

Тип. И. Эдельштейна, Варшава, Налевки 38.

פּערזאנען:

אהרן שיפער	
שרה	זיין פרוי
חנה	זייער טאכטער
יעקב ענמאן	
ר׳ אליהו	דער רב
1-טער יוד	
2-טער יוד	
סילקין	אַ מיליטער-דאָקטאָר
א מענש	

מענער און פרויען.

ערשטער אקט.

(א צימער ביי שיפער'ן אין הויז, א פראווינציעלע בעל-הבית'שע יודישע פאמיליע. אין צימער — א אונארדנונג. א צובראכענער לאמפ, שטעהט נישט אנגעצונדערהייד. א ליכט. — ריינאכט.)

1

(ביי'ן טיש זיצט אהרן שיפער מיט א נוך, לייענט און שעפטשעט שטילערהייד ווי ער וואלט דאווענען. זיין קאפ פארבאנדאזשירט מיט א ווייסען ריינען באנדאזש. חנה קומט אריין, שטעלט זיך אב נעבען טהיר.)

אהרן: וויפיעל א זייגער?

חנה: (ווי זי וואלט נישט הערען, הויבט-אן אומגעהן איבער'ן צימער הין און צוריק; דערנאך — הויבט-אן צו רעדען שנעל מיט א טאן, ווי זי וואלט לאכען פון עפעס). שלעכט. שלעכט. איך וויים וואס עס וועט פארקומען.

אהרן: קיינער קען קיין זאך נישט וויסען.

חנה: און איך וויים. ער וועט שטארבען. אט וועסטו זעהן, אז ער וועט נישט בלייבען לעבען.

אהרן: ער האט דען עפעס געזאגט?

חנה: די דאקטוירים וויסען נישט, און איך וויים. פאר וואס? ווייל אזוי. אט אזוי בין איך שוין. און נאך דעם, ווי מען וועט לעאנ'ען מקבר זיין, וועט ווידער עפעס פארקומען.

אהרן: ס'איז א גרויסע עבירה אזוי פאראויס צוזאגען.

חנה: איך קען בשום אופן נישט פערשטעהן, וואס טהוט זיך דאס מיט איהם? ער וויל פאהרען צוריק, ער בעט, אז מ'זאל איהם צוריק אוועקפיהרען אין פעטערבורג.

אהרן: צודען קען מען א פערוואונדעטען פיהרען קיין פעטער־בורג? אז ער וועט זיך עטוואס פערבעסערן, וועלען מיר איהם פיהרען קיין פעטערבורג.

חנה: אין דער פריה האט ער מיך גענומען ביי'ן האנד און האט איהר נישט ארויסגעלאזט, ער האט גאר נישט גערעדט, נאר איך האב אלץ פערשטאנען. איך האב איהם געפרעגט: דו ווילסט צוריק אין פעטערבורג? ער האט זיך פונאנדערגעוויינט.

אהרן: עס קען זיין, אז ער האט עמיצען דארט. מסתמא, א שען יודיש מיידעל.

חנה: ער האט געקוקט אויף מיר און געוויינט. און פלוצלונג האט ער א קוש געטהון מיין האנד (חאפט זיך ביי'ן קאפ). איך האב איהם נישט ליעב געהאט. אט, זעהסטו, איך וויין אפילו נישט, און ער מוטשעט זיך דארט — א סימן, אז איך האב איהם נישט ליעב געהאט. און ער איז דאך מיין ברודער, מיין איינציגער ברודער, און ווען ער וועט שטארבען, וועל איך זיך אבשטעלען אליין, אין גאנצען אליין, און גאנץ גוט אזוי, גאנץ גוט. אזוי דארף צו זיין.

אהרן: שטילער, שטילער. דו טראכסט אויס אויף זיך אליין פאלשע זאכען. פון יענער צייט, וואס לעאן איז אריינגעטראטען אין „גארני אינסטיטוט", זענען שוין פאראיבער זיעבען יאהר, ער איז די גאנצע צייט נישט געקומען צו אונז צופאהרען, נאר צודען בעדייטעט דאס, אז מיר האבען איהם פערגעסען אדער ער אונז.

חנה: דאס אלץ וועט זיך שלעכט ענדיגען.

אהרן: ער האט אונז נישט פערגעסען. אט זעהסטו ווי נאר ער איז געוואהר געווארען פון אונזער אלגעמיינעם אונגליק, האט ער אלץ אוועקגעווארפען און איז געקומען צו פליהען.

חנה: בעסער וואלט זיין, ווען ער וואלט נישט געקומען.

אהרן: ווער־זשע האט געקענט וויסען, אז עס וועט אזעלכעס פארקומען.

2.

שרה (קומט אריין אין טהיר. איהר וועזען איז רוהיג. עס איז צו בעמערקען, אז זי סטארעט זיך איינצוהאלטען פאר'ן קראנקען. רעדט אין די קוליסען). באלד, באלד וועל איך ברענגען (מאכט עטליכע טריט און ברעכט אויס אין א יאמערליכען געוויין, דעקט־צו דאס געזיכט מיט א טיכעל).

חנה: נו וואָס ?

שרה (סטאַרעט זיך איינצוהאַלטען). ניין, גאָר נישט, ניין (נעהמט עפּעס אַ זאַך, געהט צום טהיר, אויפ'ן שוועל). אָט האָב איך טאַקע געפונען (געהט אַרוים).

חנה (ווי זי וואָלט אין עפּעס וועלען איבערצייגען). אָט זעהסטו, זעהסטו. ביי אונז אין הויז איז שלעכט, זעהר שלעכט.

אהרן: דו האָסט טענות צו גאָט. מיר האָבען נאָך איבער אונז אַנ' אַלטען, אַלטען גאָט, אין וועלכען איהר, יונגוואַרג, גלויבט נישט. ניין, נישט דאָס וואָס איהר גלויבט נישט, נאָר איהר טראַכט לחלוטין נישט פון איהם. אָבער ער לעבט, ער נעהמט נישט אַראָב דעם אויג פון אייך, אונגלויבער, און היט אייך אָב. נו יע, איהר, יונגע קעפּ, מיינט, אַז דאָס איז אַלץ פלאַפּלעריי פון אַלטע לייט.

חנה: זיי מתפּלל צו איהם, בעט ביי איהם רחמים, אַז ער זאָל וואָס גיכער אונז שיקען אַ ישועה. אַז ער זאָל רחמנות האָבען (מיט אַ שאַרפען אויסגעשריי), אַז ער זאָל רחמנות האָבען אויף אונז. זיי מתפּלל צו איהם, בעט!

אהרן: ער וועט זיך אָננעהמען פאַר אונז. אונזער אַלטער יודישער גאָט. ער זעהט אַלץ. ער ווייסט אַלץ און, ווען ס'וועט קומען די צייט און די צרות וועלען זיך שוין אַריבערגיסען איבער'ן ברעג, וועט ער אויסשטרעקען זיין האַנד און וועט זאָגען מיט זיין אַלמעכטיגער שטימע: „גענוג".

חנה: פאַר וואָס אָבער זאָל ער דערלאָזען די צרות צוקומען ביז די סאַמע ברעגעס ?

אהרן: נו, דאָס... דאָס ווייס ער שוין בעסער פאַר אונז. ניין, עס קען נישט זיין אַנדערש, אונזער לעאָן מוז געזונד ווערען. אַזוי וועט זיין, אַזוי וועט זיין!

חנה: ניין, מען לאַכט אונז אויס, מען מאַכט חוזק פון אונז.

אהרן: און דענסטמאָל וועט קומען דער אמת'ער נצחון. דענסטמאָל וועל איך, דער זקן, קומען צו אייך, יונגוואַרג, און וועל זאָגען: נו וואָס? ווער פון אונז איז געווען גערעכט? ווער האָט בעסערע אויגען: איהר, וואָס איהר זעהט די גאַנצע וועלט — אי אוניווערזיטעטען אי אַ סך אַ וועלכע זאַכען, — אָדער איך, וואָס זעהט נאָר אָט די דאָזיגע פיער־קאַנטיגע אותיות פון דער אַלטער שפּראַך? אַ?

חנה: אָבער פאַר וואָס מאַכט ער חוזק פון אונז...

אהרן: יע, יע. בײנאַכט, װען ס'דערהערט זיך פלוציִם אַ שטאַרקע קלאַפּערײַ אין אונזערע פענסטער, חאַפּט איהר זיך, יונגװאַרג, צום געװעהר און שרײַט: „דער פּאָגראָם הױבּט זיך אָן פון ס'נײַ". און איך קלער בּשעת מעשה: דאָס קלאַפּט זיך גאָט אין אונזערע פענסטער. דער גרױסער גאָט פון פאָלק ישראל פרעגט, צי זענען מיר פעסט, צי גלױבּען מיר? בּײַנאַכט װען ס'הערט זיך אַ שטאַרקע קלאַפּערײַ אין אונזערע פענסטער... (ס'דערהערט זיך פלוצלונג אַ שטאַרקער קלאַפּען אין פענסטער).

חנה: ס'הױבּט זיך שױן װידער אָן!

אהרן: גאָט פון ישראל!

דאָס קלאַפּען הור'ט זיך איבּער; ס'הערט זיך אַ בּערוהיגענדע שטימע).

אהרן (געהט צו). װער איז דאָס?

ענמאַנס שטימע. האָט, איך בּעט אײַך, קײן מורא נישט, דאָס בּין איך, איך זוך שיפער'ס װאָהנונג.

אהרן: װער־זשע זענט איהר?

ענמאַן: איך בּין אַ יוד, איך בּין נאָר װאָס געקומען. מײַן פאַמיליע־נאָמען איז ענמאַן.

אהרן: דו הערסט, װער ס'איז געקומען צופאָהרען? יעקב ענמאַן, דײַן חתן.

חנה (טהוט אַ ציטער, בּלײַבּט שטעהן װי פערגליװערט, זעהר אױפגערעגט).

אהרן (ענמאַנ'ען). קומט אַרײַן, קומט אַרײַן. אָט בּאַלד (געהט צו צו חנה'ן). נו, אָט זעהסטו שױן, יעקב ענמאַן איז געקומען צופאָהרען. און איהם האָט אױך נישט גאָט געשיקט? אָדער אַ־שר האָסטו איהם טעלעגראַפירט? װאָס, דו בּיסט נישט צופרידען? (געהט אַװעק פון איהר).

חנה (הערט איהם נישט).

3.

(שרה קומט אַרײַן).

שרה: װאָס איז דאָ פאָרגעקומען?

חנה: ס'איז געקומען צופאָהרען יעקב ענמאַן.

שרה: יעקב ענמאַן. נו, גאָט צו דאַנקען, גאָט צו דאַנקען (זעצט זיך).

חנה: (געהט אַרויס).

שרה: וואוהין־זשע געהסטו?

4.

(עס קומען אַריין אַהרן און ענמאַן).

ענמאַן (פון גרויס אויפרעגונג קען נישט רעדען, עס פליסען פון זיינע אויגען טרעהרען. ער געהט צו שנעל צו שרה'ן; זי וויל זיך אויפהויבען צו איהם, נעהמט איהם אַרום, איינגעבויגען, גלעט איהם לאַנג, לאַנג, ווי אַ קינד).

שרה: איהר זענט מיין זוהנ'ס אַ חבר (כליפּעט).

אהרן (ביי'ן טהיר; די הענד ציטערן ביי איהם).

שרה (גלעט איהם) אויסגעוואַכסען. אַ גרויסער בחור.

אהרן: אַ גליק, וואָס איהר זענט געוועזען וויים פון דאַנען.

שרה: ער איז ענהליך צו לעאָנ'ען. וואָס? אַ ביסעל ענהליך? אַ מאָדנע זאַך.

אהרן: ער איז העכער...יע, העכער...

ענמאַן: אַלע זענען ביי אייך געזונד? (פויזע).

אהרן: נו, איצט איז איהם שוין בעסער... פיעל בעסער.

ענמאַן: פון וועמען רעדט איהר דאָס?

שרה: פון אונזער לעאָנ'ען. איך האָב איהם נישט געזעהן זיעבען יאָהר. ער איז אַוועקגעפאָהרען פון אונז אַ געזונדער. איהר געדענקט, ווי שעהן ער איז געוועזען?

אהרן: נאָר איין טאָג האָבען מיר איהם געזעהן אַ געזונדען.

ענמאַן: וואָס איז דען פאָרגעקומען מיט לעאָנ'ען?

שרה: וואָס איז פאָרגעקומען? זיי האָבען איהם דער'הרג'ט. זיי האָבען איהם דער'הרג'ט, דער'הרג'ט האָבען זיי איהם.

אהרן: שאַ... שטילער, שטילער... דאָרט הערט מען אַלץ.

שרה (מיט אַ שטילער, אונטערדריקטער שטימע). זיי האָבען איהם דער'הרג'ט, אָט וואָס עס האָט זיך געטראָפען, הערר ענמאַן.

אהרן: שוין דער דריטער טאָג, אַז ער איז ביי אונז, דאָ. (ווייזט אויפ'ן צווייטען צימער).

שרה. פלוצלונג קומט ער אַריין. איך האָב געמיינט, אַז דאָס חלומ'ט זיך מיר. דערנאָך איז ער באַלד אַוועקגעגאַנגען זוכען חנה'ן.

ענמאַן. חנה איז דען...

אהרן: קיין זאך, הערר ענמאן, זייט פֿאלשטענדיג רוהיג. חנה לעבט און איז געזונד. זי וועט באלד ארויסגעהן צו אייך.

ענמאן: וואו־זשע איז זי דענסטמאל געוועזן?

שרה: זי האט געגעלטיגט ביי איהרע א חברת׳ע, ס׳איז געווען זעהר געפֿעהרליך אומקעהרען זיך אהיים פֿארנאכט. נאר וואס פֿאר א נאכט מיר האבען איבערגעלעבט — איהר קענט זיך שוין פֿארשטעלען.

אהרן: ער איז ארויסגעגאנגען איהר זוכען, און ווי נאר ער איז ארויסגעגאנגען, האט זי זיך אומגעקעהרט.

שרה: מ׳האט איהם נישט געדארפֿט אבלאזען, מ׳האט נישט געדארפֿט.

אהרן: פֿאר נאכט האבען מיר איהם דערזעהן... (פּויזע).

ענמאן: ער האט זיך אומגעקעהרט נאר פֿארנאכט?

שרה: ניין, אליין איז ער שוין נישט געקומען, מ׳האט איהם געבראכט צו אונז.

ענמאן: פֿערוואונדעט?

אהרן: אט דארט ליעגט ער, ביי חנה׳ן אין צימער, שוין דעם דריטען טאג. דער דאקטאר האט געזאגט...

ענמאן: וואו איז ער פֿערוואונדעט?...

שרה: אין רוקען האט מען איהם א קלאפ געגעבען. פֿאר וואס? ער און נאך עטליכע פֿון אונזערע יונגע לייט האבען געפרובט פֿערטיידיגען גאלדבלאט׳ס מאגאזין. אבער פלוצלונג איז ער אנידער געפֿאלען.

ענמאן: מען קען איהם נישט זעהן?

שרה: אצונד קען מען נישט. נאך וואס זאל מען איהם באונרוהיגען, לאמירווארטען ביז מארגען. מארגען וועט איהם געוויס זיין בעסער. אויסער דעם וועט ער באלד אנהויבען צו בעטען, אז מ׳זאל איהם נעהמען צוריק אין פעטערבורג. איך וועל אייך ארייננשיקען חנה׳ן (געהט ארויס).

אהרן: ער שלאפֿט גאר נישט (שטיל). זי וויים נישט, אין וואסער לאגע געפֿינט זיך לעאן. און נאר דעריבער האפֿט זי נאך. און וואס וועט זיין, אז מארגען וועט איהם נישט ווערען בעסער...

ענמאן: צו דען איז דאס אזוי געפֿעהרליך?

אהרן: פֿיעל געפֿעהרליכער, ווי זי מיינט, נאר מען דארף איהר דאס נישט זאגען, אומישנע מאך איך זיך אזוי, כדי איהר נישט באונרוהיגען; נאר ווען איהר זאלט וויסען, ווי שווער...

ענמאן: לאמיר האפֿען.

אהרן: איך בין אַן׳אַלטער מאַן, דאָס איז מיין איינציגער זוהן און, אויב גאָט׳ס צאָרן וועט נישט איינגעשטילט ווערען, וועל איך זיך אָבשטעלען ווי אַן׳אַלטער טרוקענער בוים, אָהן בלעטער.

ענמאַן: איהר פערגעסט אינגאַנצען אָן אייער טאָכטער.

אהרן: יע, אָבער קיין „קדיש״, קיין „קדיש״ וועל איך נישט האָבען.

ענמאַן. וואָס וועט איהר נישט האָבען?

אהרן: איהר האָט דען פערגעסען אייער מוטער שפּראַך? „קדיש״— דאָס איז אַ תּפלה, וואָס דער זוהן זאָגט נאָך זיינע עלטערען יעדען טאָג. מיר, יודען, רופען אונזער איינציגען זוהן אויך „קדיש״. אונזערע זיהן— דאָס זענען אונזערע תּפלות. דאָרט אויף די גאַסען זענען געשטאָרבען אונזערע תּפלות, אונזערע תּפלות צו מזרח, פון וואַנען ס׳גערט אויף די זון, הערר ענמאַן. איהר זענט יונג, איהר ווייסט עס נישט. נאָר אַן׳אַלטער יוד, אַ זעלכער ווי איך, וואָס זיצט ביי׳ן בעט פון זיין „קדיש״ און זעהט, ווי פון איהם פליהט אַוועק זיין לעבען, ווי זיינע אויגען לעשען זיך, ווי... (רייסט איבער). איך זיץ ביי נאַכט, קוק און טראַכט: אָט, אָט שטאַרבט מיין תּפלה. ניין, עס שטאַרבט די תּפלה פון אַ לאַנגער רייהע פון מיינע זיידעס און עלטער, עלטער-זיידעס. ביי די געצענדינער פלעגט מען אָנצינדען אַ פייער, וועלכער פלעגט ברענען אין זייערע טעמפּלען און וועלכען מ׳פלעגט אונטערהאַלטען אַז ער זאָל נישט פערלאָשען ווערען. ביי יודען איז אויך פאַרהאַן אַזאַ פייער. דאָס איז די תּפלה „קדיש״. מיין פאָטער האָט איהר איבערגענומען פון מיין זיידען, איך האָב איהר געזאָגט אויף מיין פאָטער׳ס קבר, און איבער מיר, אויף מיין קבר, האָט דאָס בעדאַרפט זאָגען מיין זוהן. „קדיש״—דאָס איז נישט קיין תּפלה פון טוידט, ניין, דאָס איז אַ תּפלה פון ווידער אויפלעבונג, זי איז געווענדעט צום מזרח, פון וואַנען די זון גערט אויף. און אָט דער אַמאָליגער, אייביגער פייער לעשט זיך און האַלט ביי׳ן פערלאָשען ווערען... ווי זאָל מען איהם פון כ׳ניי אָנצינדען?...

ענמאַן: גאָט וועט געבען...

אהרן: יע, גאָט. איך בין אַ יוד אַ מאמין, אָבער איך זיץ דאָ און פרעג דאָך: ווי אַזוי קען מען דערלאָזען, אַז עס זאָלען שטאַרבען תּפלות?... די דאָזיגע תּפלות פלעגען דאָך זיין געווענדעט צו איהם. פאַר וואָס האָט ער נישט אויסגעשטרעקט זיין האַנד? פאַר וואָס האָט ער נישט פערלאָשען מיט זיינעם אַ ווינד׳ל די שׂרפה? הערר ענמאַן, איך טראַכט אַ מאָהל, אַ מאָהל טראַכט איך, אַז ער איז אַ צו צאָרניגער גאָט און ס׳איז איהם שוין צייט אויפצוהערען אונז אַלץ שטראָפען און שטראָפען. וואָס זאָגט איהר?

ענמאַן: וואָס זאָל מען זאָגען. וואָס פֿאַר אַ ווערטה קען דאָ האָבען ווערטער פֿון אַ מענשען?

אהרן: יע, יע. ער שטראָפֿט אונז, און מיר שווייַגען. מיר שווייַגען אַלין, ריכטיג ווי אַזוי דאַרף צו זיַין. נאָר איך רעכען, אַז אויף איין פֿראַגע דאַרף ער דאָך געבען אַן׳ענטפֿער. איהר האָט געהערט, זי האָט געפֿרעגט: „פֿאַר וואָס? פֿאַר וואָס?” ווען ס׳הערט זיך אָט דער געשריי פֿון אַ מוטער — „פֿאַר וואָס?” קען מען נישט אויף איהם נישט ענטפֿערן. מען קען נישט! איך וואַרט אויף אַן׳ ענטפֿער. מיר געהט דער דריי און זעכציגסטער יאָהר. ווי נאָר איך האָב אָנגעהויבען עפּעס פֿער־שטעהן, האָב איך אָנגעהויבען מתפלל זיַין צו גאָט. און ער האָט קיין איין מאָהל, פֿערשטעהט איהר, קיין איין מאָהל נישט ערפֿילט מייַנע א בקשה, נישט צוגעהערט צו מייַנע תפלות. און איצט זאָג איך: זאָל ער מיך נישט הערען, זאָל ער אָבער ענטפֿערן מייַן אַלטער: פֿאַר וואָס? ער דאַרף עס טהון.

ענמאַן: צורען טרעפֿט זיך דאָס מיט די יודען דאָס ערשטע מאָהל. און צורען צום לעצטען מאָהל?...

אהרן: איך וועל אין גיכען אויפֿהערען מתפלל זיַין צו איהם. מייַן שטימע וועט גאָר אַזוי שטאַרק נישט זיַין איבערצושרייַען די יסורים. איך פֿאָדער...

ענמאַן: איהר — פֿאָדערט?

אהרן: איך פֿאָדער פֿון איהם אַ נס! פֿאַר די פֿופֿציג יאָהר מייַנע תפלות פֿאָדער איך, אַז ער זאָל חאָטש איינמאָהל אַקוק טהון אויף מיך, אויף אונזער פֿאַמיליע. ווי אַזוי מיר לעבען! ווי אַזוי מיר לייַדען אונענדליך! ער ווייס דאָס נישט? פֿאַר אַלעמען געהט אויף די זון, נאָר נישט פֿאַר אונז. די קברים פֿון אונזערע פֿעטער זענען וויַיט... אונזערע קינדער געהען אַוועק פֿון אונז וויַיט, מיר זעהען זיי נישט, זיי בלאָנדזען אַרום איבער דער וועלט, בלאָנדזען, און מיר אַלטע לייַט זיצען דאָ, וואַרטען אויף זיי, זענען מתפלל, און ווען זיי קעהרען זיך אום — שטאַרבען זיי. וואָס? ער ווייס דאָס נישט? ענטשולדיגט מיך. ס׳איז נישטאָ אויף דער וועלט אַזאַ לעבעדיגע בעשעפֿעניש, וואָס זאָל דאָס נישט וויסען... און ער ווייס נישט. נו קען דען דאָס זיַין? ניין, ער וויל נישט וויסען. ער קעהרט זיך אָב. אָבער איך פֿאָדער פֿון איהם אַ נס. ס׳איז אַ שרעקליך גרויסע עבירה אַזוי צופֿאָדערן, איך ווייס עס, נאָר איך האָב קיין אַנדער וועג נישט. ער אַליין האָט פֿאַרמאַכט פֿאַר מיר אַלע וועגען. איך פֿאָדער אַ נס: נעהם נישט צו ביי מיר מייַן זוהן!

ענמאַן: אַזוי וועט זיין.

אהרן: אַזוי דאַרף זיין. (בייטענדיג זיין טאָן). אָט וועגען וואָס איך האָב געוואָלט מיט אייך רעדען העדר ענמאַן: וואָס פאַר אַוויכטיג־שנעלע זאַכען האָט דאָס לעאָן אין פעטערבורג?

ענמאַן: פון וואַנען נעהמט איהר דאָס?

אהרן: ער רייסט זיך אַלץ אין פעטערבורג. ווי נאָר ער איז געקומען צום זינען, האָט ער געזאָגט: שיקט מיך קיין פעטערבורג. וואָס ערגער ס׳ווערט איהם, אַלץ שטאַרקער רייסט ער זיך אַהין.

ענמאַן. איך וועל איהם גערן בעגלייטען.

אהרן: אונמעגליך. ער וועט שטאַרבען אין וואַגאָן. נאָר וואָס איז דאָס אַזעלכעס?

ענמאַן: איך ווייס נישט. אין פעטערבורג פלעגען מיר זיך זעלטען בעגעגענען מיט לעאָנ׳ען. ער האָט געהאַט זיינס, איך— מיינס.

אהרן: יע, מ׳האָט מיר דערצעהלט, אַז וועגען אייך האָט מען שוין אפילו געשריבען אין די צייטונגען.

ענמאַן: מ׳האָט געשריבען.

אהרן: אָט זעהט איהר אַ שאָד, וואָס אייער פאָטער האָט דאָס נישט דערלעבט. ער איז געווען זעהר אַ אָרענטליכער מאַן און אויך אַ פעהיגער מענש.

ענמאַן: עס קען זיין. אייער טאָכטער האָט זיך שוין געלייגט שלאָפען?

אהרן: ניין, כמעט קיינער פון אונז שלאָפט נישט די טעג. נאָר איך פערשטעה נישט, פאַר וואָס קומט זי נישט אַהער.

ענמאַן. עס קען זיין, זי ווייס נישט, אַז איך בין געקומען צו־פאָהרען?

אהרן: זי ווייס. ענטשולדיגט איהר, מיר זענען אַלע אַזוי צומישט.

ענמאַן: איהר פערשטעהט דאָך מסתמא, צוליעב וואָס איך בין געקומען צופאָהרען.

אהרן: נו, איך פערשטעה, איהר האָט דאָך נישט דאָ אין שטאָדט קיין קרובים.

ענמאַן. קיינעם נישט אויסער אייך— אויסער אייער פאַמיליע, דאָס הייסט איך וויל אַזוי האָפען.

אהרן. נו, נו, גיבע גאָט. האָטש איצט איז נישט קיין צייט צו־

רעדען דערפון, נאר אויב מיין טאכטער און איהר... אויב איהר וועט מיט מיין טאכטער עפעס בעשליסען — וועל איך בעסערס נישט פערלאנגען. נו... נו...

5.

(שרה קומט אריין).

שרה (מיט א פרעהליך פנים, שנעל און לעכערליך שאקעלט „בעיאהענד" מיט'ן קאפ). פלוצלונג איז איהם בעסער געווארען. איך זיץ אזוי און טראכט זיך: ווי לאנג וועט ער נאך ליגען צום בעט? און פלוצלונג הער איך, ער רעדט: אין צוויי וואכען ארום וועל איך זיין געזונד. ריכטיג ווי ער וואלט טרעפען, וואס איך טראכט. און די אויגען אזעלכע קלארע, מונטערע. אומישנע בין איך געקומען דיר צוזאגען...

אהרן: (פרעהליך און חיטרע). אט זעהט איהר. ער הויבט זיך שוין דארט אן אונטערצוגעבען (געהט ארויס).

שרה: וועגען וועמען רעדט ער דאס? (קוקט זיך ארום). חנה איז דען דא נישטא?

ענמאן: אייער מאן איז געגאנגען נאך איהר.

שרה: איהר זענט געקומען אין א שרעקליכער צייט פאר אונז.

ענמאן: נו אט רוהיגט זיך שוין אליין איין, און אין צוויי וואכען ארום וועט לעאן...

שרה: וואס אין צוויי וואכען ארום וועט זיין פון לעאנ'ען איז מיר שרעקליך אפילו א טראכט צוטהון.

ענמאן: איהר האט דאך אליין נאר וואס געזאגט...

שרה: דער דאזיגער ליגענד זאל מיר נישט זיין גערעכענט פאר קיין זינד. פריהער האב איך זיך נישט איינגעהאלטען, און איצט האב איך אומישנע אלץ איסגעטראכט אבי איהם צוברוהיגען. ער איז אנ' אלטער מאן און וועט נישט איבערלעבען זיין זוהן. זאגט איהם נישט. לעאן איז פיעל געפעהרליכער, ווי ער מיינט. איך סטארע זיך מיט די לעצטע כחות, אז ער זאל זיך דערפון נישט דערוויסען.

ענמאן: הייסט עס, אז לעאן האט אייך איצט גארנישט געזאגט?

שרה: ער שווייגט. ליגט מיט פערמאכטע אויגען און ס'קען זיין, שלאפט, איך ווייס נישט, איך ווייס נישט.

ענמאן: און ער בעט נישט, אז מ'זאל איהם אוועקפיהרען אין פעטערבורג?

שרה: ער שווייגט. שטילער. זאָל איך אַליין וויסען. זיי וועלען נאָך האָבען גענוג צייט צו וויינען (געהט אַרוים).

ט.

חנה (קומט אַריין; שמייכעלט צו מיר און שעמעווריג, קוקט אויף ענמאַ'נען שנעל און נאָר ווען ער קוקט נישט, סטאַרעט זיך נישט בעגעגענען זיך מיט איהם מיט די אויגען).

ענמאַן: וואָס מאַכט איהר, חנה, ליעבסטע, וואָס מאַכיז איהר? (דריקט איהר האַנד, ציהט איהר צו זיך; חנה רוקט זיך אָב פאָרזיכטיג, שעמעוודיג). איהר קוקט נישט אויף מיר?

חנה: ניין, איך קוק (אָברוקענדיג זיך). איך קוק.

ענמאַן: נו וואָס איז אַזוינס? איהר האָט מיך נישט ערוואַרטעט? ניין?

חנה: פאַר וואָס? איך בין צופרידען.

ענמאַן: זעהר פערענדערט זיך. בלאַסער געוואָרען.

חנה (סטאַרענדיג זיך איבערשלאָגען איהם). מיר האָבען זיך דאָך נישט געזעהען שוין מעהר ווי אַ יאָהר.

ענמאַן: אַזוי מאָגער געוואָרען. אינגאַנצען אַנ' אַנדערע.

חנה: די זעלבע. פאַר וואָס אַנ' אַנדערע? לאַנג נישט געזעהען זיך. אָט איהר זענט אויך פערענדערט געוואָרען.

ענמאַן: נאָר וואָס האָט אייער מוטער געזאָגט, אַז לעאָן...

חנה: איהם איז בעסער. יע, איהם איז בעסער.

ענמאַן: פאַר וואָס=זשע זעגט איהר אַזוי?

חנה: וואָס איז דען?

ענמאַן: איך ווייס נישט. אונטערדריקט. משונה.

חנה: כלל נישט. איך בין רוהיג. פאַר וואָס מיינט איהר עפעס? ניין.

ענמאַן: אַם ענדע האָבען מיר זיך דערזעהען. איך האָב אַלץ געקלערט ווי אַזוי וועט דאָס זיין? ווען? עפעס איך ווייס נישט פאַר וואָס מיר האָט זיך געדוכט, אַז אין פריהמאָרגען, פריהלינג. איך וועל קומען אויף פאַסחאַ. אויף די גאַסען איז שטיל, קיין איזוואָשציקעס זעגען נישטאָ. איך וועל אומישנע נישט אָנזאָגען און וועל אומגעריכטערהייד אַריינגעהן. איך זעה אַזוי דייטליך ווי איהר וועט זיך פערוואונדערן, אָט שטרעקט איהר אוים די האַנד, אָט לאַכט איהר הויך. פאַר וואָס וויינט איהר?

חנה: (די אויגען זענען פול מיט טרעהרען). ניין, איך וויין נישט.

ענמאן: (שטיל, מיט א ברידערליכער איידעלקייט). דאס אלץ וועט זיין. מ'דארף נישט וויינען, ס'וועט זיין א שענער פריהלינג און א שטילע, ריינע, רוהיגע פאסחא, מ'דארף נישט וויינען. ס'וועט זיין רוהיג אויף די גאסען — יום־טוב. ליעבע חנה, שענע ליעבע חנה (גלעט איהר די האר). איהר וועט ארויסגעהן אנטקעגען און וועט אויסשטרעקען די האנד, און...

חנה: איהר גלעט מיר? יע?

ענמאן: יע. נישט טהון דאס? אייך איז נישט אנגענעהם?

חנה (שטיל, מיט צוטרוי). ניין, גוט.

ענמאן: צו אייך וועט זיך אומקעהרען אייער פריהערדיגער פרעהליכער געלעכטער. און די אויגען — די ערענטליכע טיעפע אויגען — וועלען נישט זיין טרעהרען.

חנה: פאר וואס גלעט איהר מיך?

ענמאן: ווייל... ווייל מ'דארף אזוי.

חנה: עס קען זיין, אז איך בין גאר נישט אזעלכע, ווי איהר מיינט. און דערנאך וועט איהר זיך דארפען שעמען.

ענמאן: וואס? זיך שעמען?

חנה: וואס איהר האט זיך צוגעריהרט צו מיר.

ענמאן: מען דארף נישט אזוי צו רעדען.

חנה: (מיט אנ'איינגעהאלטענער אויפרעגונג; זי רייסט זיך אדורך). איהר ווייסט נישט. איך בין אינגאנצען איינע. איך בין איינע אליין. איהר ווייסט נישט. איך געה און וויין. יעקב, איך געה און וויין. ביי־טאג און ביי־נאכט, ווען קיינער זעהט נישט און הערט נישט.

ענמאן: פאר וואס־זשע וויינט איהר אלץ?

חנה: פאר וואס? מיר איז אויף אלעמען א רחמנות. מיר איז אויף אלץ א רחמנות.

ענמאן: נו יע. מיר הערען נאר נישט, אבער צוזאמען מיט אייך וויינט דאס גאנצע יודענטום, וויינען אלע יודען אין אלע ווינקעלעך אויף אלע עקען וועלט.

חנה: מיר איז א רחמנות אויף די זאכען, כלים. אט א שטוהל, איך געה צו צו איהם, נעהם איהם ארום. ליבער שטוהל (דרעקט זיך צו מיט'ן געזיכט). איך מיין, אז ער פיהלט אלץ. ליעבער שטוהל, גוטער. די טהיר — זי ווייסט אלץ, זי זעהט אלץ און לעבט מיט אונז.

איך זאָג זיי: איהר ווייסט אַלץ און שווייגט. אַך, ווי גרויס ס'איז מיין רחמנות אויף זיי.

ענמאַן: איך פערשטעה נישט.

חנה: ניין, דאָס קען מען נישט פערשטעהן. איך גלעט זיי, איך בין שולדיג פאַר זיי, אַזעלכע גוטע, ווייסען אַלץ און ליידען.

ענמאַן: מיט וואָס זענט איהר שולדיג?

חנה: יע, יע, איך בין פאַר זיי אַלעמען שולדיג. איך געה צו צום טיש אָדער צום פענסטער, אָט אַזוי שפּאַר איך זיך אָן מיט'ן קאָפּ אין ווינקעל, שטיל, שטיל.

ענמאַן: הערט זיך איין, איהר זענט איצט אין הויז די סאַמע טהעטיגסטע. אויף אייך ליגט די פפליכט אונטער צו שטיצען אַנדערע. און איהר...

חנה: (אונערוואַרטעט). איהר געדענקט דאָרט גאָלדבלאַט?

ענמאַן: די טאָכטער פון זייגער-מאַכער. די שענע? הויכע?

חנה: יע.

ענמאַן: נו טאָ וואָס?

חנה: ניין, אַזוי... זייער מאַגאַזין איז אינגאַנצען צוראַבירט.

ענמאַן: און מיט איהר וואָס איז?

חנה: גאָר נישט. זיי זענען איצט אָרימע לייט.

ענמאַן: זי לעבט.

חנה: יע (פויזע). אין אַ מאָנאַט אַרום דאַרף זיין איהר האָכצייט.

ענמאַן: מיט וועמען?...

חנה: מיט'ן זעלבען חתן. שוין פיער יאָהר. איצט וועט ער, מסתמא, זיך ענטזאָגען.

ענמאַן: פאַר וואָס?

חנה: איך קלער אַזוי. איך ווייס נישט.

ענמאַן: פאַר וואָס?

חנה: אַזוי (פויזע. קוקען איינער דעם אַנדערען אין די אויגען).

ענמאַן: צוליעב דעם, וויל...

חנה: וואָס?...

ענמאַן: וואָס דער פאָטער איז צוראַבירט, פעראָרעמט, צו דען איז ער אַזעלכער?

חנה: איך ווייס נישט.

עֶנמאַן: ניין, וואָס ס׳זאָל זיך מיט איהר נישט טרעפֿען, וועט איהר דער חתן נישט אוועקוואַרפֿען.

חנה: (נישט אויפֿהויבענדיג די אויגען). איהר מיינט אַזוי?

עֶנמאַן: איך בין זיכער.

חנה: (שטיל). פֿאַר וואָס?

עֶנמאַן: ווייל ס׳איז אָנגעשיקט געוואָרען אַ גרויסע, אַ שרעקליכע צרה אַ אונגליק אויף אונז אַ/עמען. קוקט זיך צו: פֿון אַלע זייטען אויס־געשטרעקטע הענד, אויף אונז קוקען פֿערוויינטע אויגען, בלאַסע פּנימ׳ער... דאָס זענען דאָך ברידער. זיי ווייגען צו זאַמען מיט אונז. ניין, אין אַזעלכע מינוטען גערהט קיינער נישט אוועק! פֿערקעהרט, די יעניגע וואָס זענען אוועקגעגאַנגען, קעהרען זיך אום.

חנה: פֿאַר וואָס־זשע בין איך אַליין?

עֶנמאַן: איך האָב זיך אומגעקעהרט צו אייך. מען זאָגט: יודען האָבען נישט קיין פֿאָטערלאַנד. עס איז וויט, דאָרט, איבער׳ן ים. ניין, עס איז דאָ, נישט ריכטיג, עס איז דאָ. איך זעה אייער בלאַסעס, שענעס געזיכט, און מיר דאַכט זיך, אַז איך זעה אַ געזיכט פֿון מיין פֿאָטערלאַנד, פֿון מיין היימאַט.

חנה: צו וואָס רעדט איהר אַזוי?

עֶנמאַן: איך האָב זיך דערוואוסט וועגען דעם אומגליק אין פּעטערבורג, דאָס האַרץ מיינס האָט זיך פֿונאַנדערגעווייגט. „נישט אמת, נישט אמת״ „דאָס קען נישט זיין!״ צוזאַמען מיט מיין שמערץ פֿאַר מיינע ברידער, האָב איך דערפֿיהלט אַ שרעקליכע, אַ טיעפֿע אויפֿרעגונג. איך האָב פֿערשטאַנען, אַז איך האָב אַ פֿאָטערלאַנד. אָט איז עס. דאָס קליין שטעדטעל, די גאַסען, דער הימעל, די בילדער פֿון אונזערע געלעהרטע, די אויגען, אייערע שוואַרצע אויגען, חנה, אייער געזיכט, פֿריהער אַזאַ פֿרעהליכע, איצט — אַ בלאַסע, ליידענדע. חנה, מיין טייערע, אונגליקליכע קינד. אָט האָב איך זיך צוריקגעקעהרט צו אייך. איהר וועט מיך נישט אוועקטרייבען.

חנה: איך פֿערשטעה נישט פֿאַר וואָס דאַרף איך אייך אַוועק טרייבען?

עֶנמאַן: הערט זיך איין. נו, הערט־זשע זיך איין. איהר ווייסט: דאָס טייערסטע, וואָס איך האָב אויף דער גאַנצער וועלט — זענט איהר.

חנה (אַבקעהרענדיג זיך). פֿאַר וואָס איך?

עֶנמאַן: ניין, ריכטיג... איך זאָג אייך דאָס פּשוט... מען דאַרף

זיך נישט אָבקעהרען. איהר הערט מיך?

חנה: איך הער.

ענמאַן: ווי מיר וואָלטען זיין אַרויסגעוואָרפען אויף א וויסטען ברעג און מיר זענען אַליין, איינע אַליין. און מען דאַרף זיך איינאָרדענען כדי מען זאָל לעבען.

חנה: לעבען...

ענמאַן: אַזוי ווי די ווילדע פייער, אַזוי וועלען מיר קראָבערן פרייד, אַ פרעהליכען געלעכטער, אַ רוהיגען שלאָף.

חנה: אַ רוהיגען שלאָף...

ענמאַן: יע. טרויעט זיך אָן מיר. מיט מיר וועט זיין גוט, רוהיג. איהר וועט געפינען אַ אָברוה.

חנה: איך בין אינגאַנצען מיעד.

ענמאַן. איך וועל נישט אָבטרעטען פון אייך, איך וועל אייך היטען און נישט אַראָבלאָזען דעם אויג. נו, לעגט אַוועק אייער קעפעל... אָט אַזוי... גוט...

חנה (לעגט אַוועק, ער נעהמט איהר אַרום). מיעד, מיעד.

ענמאַן: מעהר וועט איהר נישט וויינען? יע.

חנה (פערמאַכענדיג די אויגען, שאָקעלט מיט'ן קאָפּ).

ענמאַן: מיר וועלען אויפהויבען הויך דעם קאָפּ? (חנה שאָקעלט מיט'ן קאָפּ) מיר וועלען זיין פרעהליך, לאַכען ווי פריהער (חנה שאָקעלט מיט'ן קאָפּ). ווי שען זענט איהר איצט.

חנה (מיט וועהמוט). מען דאַרף נישט קוקען אויף מיך. מען דאַרף נישט קוקען.

ענמאַן: פאַר וואָס? איך ליעב אייך (חנה וויל זיך אויפהויבען, ענמאַן האַלט איהר אָב). שטילער. שטילער. מען טאָר נישט. מען דאַרף נישט. צו דען איז דאָס נישט פריהער געזאָגט געוואָרען? ס'וועט נישט ריהרען זיך. איך ליעב אייך. נו, אָט אַזוי, רוהיג. איך ליעב אייך. איהר דאַרף אויסהערען די ווערטער פרעהליך, דרייסטיג. אַלץ איינס ווער עס זאָגט זיי. זאָל זיין איך. אַזוי ווי דער וואַרעמער זון, דאַרפט איהר זיי צו שמייכלען. איך אָדער אַנ'אַנדערער—אַלץ איינס. נאָר אייך דאַרף מען ליבען. פאַר וואָס פערמאַכט איהר די אויגען? איהר פערמאַכט ווידער די אויגען.

חנה: איך הער. איך וואַרט.

ענמאַן: וואָס ערוואַטעט איהר?

חנה: אַז איהר זאָלט רעדען.

ענמאַן: איך ליעב אייך, — אַט האָב איך אַלץ געזאָגט,

חנה: אַלץ?

ענמאַן: ווען ס'וועלען אַריבערגעהן די דאָזיגע שוואַרצע טעג און אַלץ וועט זיך אָבשטעלען אונטער אונז, וועלען מיר ביידע דער־מאָהנען היינטיגע נאַכט און וועלען זיך דערוויסען, אַז דאָ איז געווען גליק.

חנה: גליק...

ענמאַן: איך האָב אַלץ געזוכט, און דאָס גליק האָט מיך ער־וואַרטעט דאָ, אָט דאָ.

חנה: וואָס־זשע ווילט איהר?

ענמאַן: וואָס וויל איך?

חנה: יע.

ענמאַן: אַז איהר... איהר זאָלט מיך נישט אָבשטויסען.

חנה: יע.

ענמאַן: און זאָלט מיך ליעבען, — נו, נישט אַצונד, ווען ס,איז, ווען ס'איז דערנאָך, אַלץ איינס.

חנה: איך ליעב דיך.

ענמאַן: דו ליעבסט מיך? דו?

חנה: איהר זענט אַ שענער, זעהער אַ שענער און אַ גוטער.

ענמאַן: ניין, איהר האָט פריהער געזאָגט „דו".

חנה: אַ העפליכער, אַ איידעלער...

ענמאַן: דו ליעבסט...

חנה: (זי פרעגט נישט, נאָר ווי דענקט אין דער הויך). און דו וועסט מיט מיר חתונה האָבען?

ענמאַן (עטוואָס פערוואונדערט). חתונה האָבען? געוויס וועלען מיר פערהייראַטען.

חנה: קורצליך?

ענמאַן: ווען דו ווילסט.

חנה: און מיר וועלען פון דאַנען אַוועקפאָהרען?

ענמאַן: אין פעטערבורג.

חנה: אין פעטערבורג. קיינמאָל מעהר נישט אומקעהרען זיך.

ענמאַן: און די אַלטע?

חנה: ניין, מיר וועלען זיך נישט אומקעהרען.

ענמאַן: גוט.

חנה: דאָ איז שרעק, שרעק.

ענמאַן: גוט, מיר וועלען זיך נישט אומקעהרען.

חנה: ס׳וועט זיין שטיל.

ענמאַן: מיר צוזאַמען.

חנה: צוזאַמען. אומעדום צוזאַמען. „ווער איז די דאַמע?״ „דאָס איז מאַדאַם ענמאַן״ „יעקב ענמאַנס פרוי?״ „נו, יע, געוויס״. אָט אַזוי וועט מען רעדען.

ענמאַן: מיין פרוי...

חנה: און ווייטער גאָר נישט... „זיי ליבען איינער דעם צווייטען. וואָס פאַר א גליקליך פּאָר״—וועט מען זאָגען.

ענמאַן: געוויס, מיר וועלען זיין אַ גליקליכע פּאָר.

חנה: יע, נאָר אַהער דאַרף מען זיך נישט צוריק קעהרען. צו וואָס? וואָס וועלען מיר דאָטהון? די אַלטע וועלען קומען צו אונז. געהט נישט אַוועק.

ענמאַן: איך געה נישט.

חנה: מיר איז גוט. געה נישט אַוועק. מיר וועלען אַזוי זיצען די גאַנצע נאַכט. די גאַנצע נאַכט. ווי גוט, וואָס דו ביזט געקומען צו־פאָהרען, דו האָסט געפיהלט, אַז איך ערוואַרט דיך? דאָס הייסט, ערוואַרט נישט, נאָר רוף דיך פון דערווייטענס. מסתמא, האָסטו געפיהלט. עס קען זיין, אַז מען פיהלט דאָס. אַ מענש ווייס אַליין נישט, זעצט זיך אין וואַגאָן און קומט צו פאָהרען, „איהר האָט מיך נישט ערוואַרטעט? וואָס מאַכט איהר? ניין, איך האָב ערוואַרטעט״, אויב דו ליבסט עמיצען, ערוואַרטסט דו. ביז אין דערפריה וועלען מיר זיצען שטיל צוזאַמען און וואַרטען. און דו... דו וועסט איינשלאָפען, דו ווילסט—שלאָף איין? איך וועל קוקען ווי דו שלאָפסט. שטיל, זעהר שטיל... קיינער וועט אונז נישט שטערען... אָך, מען געהט... (געהט אָב שנעל).

1.

(עס קומט אַריין אהרן, ביי איהם איז אַ משונה-פערוואונדערטעס געזיכט נאָך איהם שרה).

שרה: געהט זיך געזעגענען מיט איהם.

אהרן: ער האָט קיין נס נישט געמאַכט:

פאָרהאַנג.

צווייטער אקט.

(די זעלבע דעקאראציע. אין דערפריה. אונארדנונג. די שפיגעל פער-האנגען. אויף דער סצענע געהען אדורך פערשידענע מענשען: מענער און פרויען. בשעת די פרויען הערט זיך פון צווייטען צימער א אומעדיגעם לייענען תהלים.)

1

(חנה און ענמאן).

ענמאן: עפעס ווי איהר ווייכט מיר אויס.

חנה: וואס? ניין.

ענמאן: איך שטער אייך דען? אייער אומגליק איז אויך מיינער. צוזאמען וועלען מיר בעוויינען דעם אומגליקליכען לעאן.

חנה: מיין ברודער.

ענמאן: ער איז געשטארבען ווי א העלד, פאר אנדערע, דאס גאנצע פאלק וועט איהם גערענקען. לאנג וועט בלייבען ביי אונז זיין געדעכעניש און מיר וועלען איהר איבערגעבען אונזערע קינדער. ווען ס'וועט אריבערגעהן דער ערשטער איינדרוק פון אומגליק וועט איהר דער-פיהלען א שטילע טיפע פרייד דערמאהנענדיג זיך, אז ער האט געלעבט דא מיט אייך.

חנה: איך האב איהם נישט ליעב געהאט.

ענמאן: איהר רעגט זיך אליין אויף.

חנה: מ'זאגט, אז דאס געזיכט פון א געליעבטען מענשען שטעהט שטענדיג פאר די אויגען, ווי א לעבעדיגע, און ס'איז אונמעגליך איהם פערגעסען. ער קומט אפילו צו חלום. אט איך וויל זיך דערמאהנען, וואס פאר א פארב ס'זענען זיינע האאר. איך געדענק נישט. איהר זאגט, ער איז געשטארבען פאר אנדערע — נישט ריכטיג. ער איז געשטארבען פאר מיר.

ענמאן: ווי אזוי?

חנה: איהר ווייסט נישט, און איך ווייס עפעס אנדערש. ער איז ארויס געגאנגען מיך זוכען, און מ'האט איהם פערוואונדעט. ווען נישט איך — וואלט ער לעבען, מיר וואלטען איהם נישט אבגעלאזט. נאר איך, איך אליין בין שולדיג אין זיין טויט. דאס ווייס קיינער נישט, אויסער... קיינער וועט זיך דערפון נישט דערוויסען. און פונדעסטוועגען איז מיר

נישט קיין רחמנות אויף איהם, ווען מ׳זאָל מיך בעגראָבען צוזאַמען מיט איהם!...

ענמאַן: חנה! וואָס רעדט איהר?

חנה: אַ גוטע כלה האָט איהר... אַ גוטע...

2.

(קומט אַריין שרה).

שרה: ער האָט זיך גאָרנישט פערענדערט, ריכטיג ווי ער שלאָפט. נישטאָ מעהר קיין זוהן. נישטאָ מעהר קיין זוהן. הערר ענמאַן, און איהר האָט מעהר נישט קיין פריינד, און דו, חנה, קיין ברודער. וואָס זאָל מען טהון. מ׳דאַרף ליידען. מ׳דאַרף זיך שטאַרקען, איך בין נישט קיין בת־יחידה. גאָט האָט געגעבען, גאָט האָט צוגענומען.

ענמאַן: איך האָב אַלץ איינגעאָרדענט, וואָס מ׳דאַרף. די לויה וועט זיין צוזאַמען מיט די לויות פון די איבעריגע הרוגים פון יודישען שפיטאָל.

שרה: יע, איהר זענט טאַקי אַ אמת׳ער גוטער פריינד. אַ דאַנק. אין אַ טרויעריגען אופ׳ן דיענט איהר אונז איצט. איהם וועט מען מקבר זיין צוזאַמען מיט אַנדערע, און מיר, אונגליקליכע מוטער, וועלען אַלע צוזאַמען געהן אונטען און צוזאַמען וויינען. אַזוי איז שוין ביי אונז פון אייביג: אַ אַלגעמיינע צרה איז אַ צרה פון יעדער בעזונדער, און יעדע פון אונז, ליידענדיג, וויינט פאַר אַלע. נאָר קעגען דעם קען מען קיין זאַך נישט טהון. מיר וועלען אַלץ אַריבערטראָגען, אַלץ ליידען.

3.

(עס קומען אַריין אהרן און דער 1־טער יוד).

1־טער יוד: איהר ווילט נישט זאָגען תהלים?

אהרן: ר׳ שמחה, ער מאַכט חוזק פון אונז אַלעמען.

1־טער יוד: ווער מאַכט חוזק?

אהרן: גלויבט מיר, אַז ס׳איז אַזוי. איך האָב געמיינט, אַז מיין „קדיש" וועט מתפלל זיין אויף מיין קבר, און נישט פערקעהרט. פער־קעהרט בין איך נישט מסכים.

1־טער יוד: אייך וועט זיין גרינגער, אַז איהר וועט אַביסעל דאָס האַרץ אויסגיסען.

אהרן: און ווער האָט דאָס אייך געזאָגט, אַז איך וויל, מיר זאָל זיין גרינגער? איך דאַרף דאָס גאָרנישט האָבען. פערקעהרט, מיין אונגליק

איז אַזוי גרויס, אַז איך וויל האָבען די שטאַלצקייט פֿון אַריבערטראָגען איהם איינגאַנצען. איך וויל נישט קיין נחמה. איך זאָג דאָך אייך: מ׳מאַכט חוזק איבער אונז אַלעמען.

1-טער יוד: מיר זענען דען מתפלל נאָר פֿאַר זיך? אייער זון וועט דאָרט זיין לייכטער.

אהרן: איבער איהם זאָגט מען דאָך תהלים נאָך פֿון ביינאַכט.

1-טער יוד. אַז דער פֿאָטער זאָגט — איז בעסער.

אהרן: איהר מיינט טאַקי, אַז דאָרט וועט דאָס באמת מאַכען עפּעס אַ ווירקונג? דאָרט אינטערעסירט מען זיך אפילו נישט מיט די לעבעדיגע — נאָך ווענינגער וועט מען זיך צערעמאָניען מיט די טויטע.

1-טער יוד: די צרות האָבען אייך געמאַכט פֿאַר אַן אפּיקורס, ר׳ אהרן.

אהרן: אַ! הייסט דאָך, אַז די צרות ברענגען דאָך עפּעס נוצען, און מ׳דאַרף זיי נישט אַזוי שטאַרק אויסווייכען.

1-טער יוד (שרה׳ן). איך וועל בעטען אַריינגעהן צו אייך דעם אַלטען קלוגען רב ר׳ אליהו.

שרה: ער איז דען היער?

1-טער יוד: ער איז ספּעציעל געקומען צו די לויות פֿון ווילנא. ר׳ אליהו געהט אַרום צו אַלעמען און איז זיי מנחם. איך וועל איהם בעטען.

שרה: טהוט טאַקי דאָס, ס׳איז אַ מצוה. ווען וועלען זיין אַלע לויות?

1-טער יוד: צוויי אַזייגער. אַלע פּאַפּירען זענען שוין ביי אייך אין אָרדנונג?

ענמאַן: אין דערפֿריה בין איך געווען אין פּאָליציי. אַ ערלויבניש אויף די לויות וועט מען אַרויסגעבען אין אַ שעה אַרום. מיר וועלען נאָך אויספֿעיען.

1-טער יוד (אַרויסגעהענדיג). יע, זיי האָבען זעהר פֿיעל אַרבייט, זעהר פֿיהל.

שרה: (געהט צו צו אַהרנ׳ען מיט אַ טלית אין האַנד). טהו-אָן דעם טלית און דאַווען.

אהרן: איך וועל שוין קיינמאָהל נישט אָנטהון אויף זיך דעם דאָזיגען טלית. איך קען דאָס מעהר נישט טהון. אויב אין דער ווילטיגס-טער מינוט האָט זיך גאָט אָבגעקעהרט פֿון מיר...

שרה: דו זינדיגסט זעהר. גאָט איז געווען מיט דיר דאָס גאַנצע לעבען. ער האָט דיר געגעבען גליק. ער האָט דיר געגעבען צופרידענהייט און אַ רוהיגען עלטער. ער האָט דיר איבערגעלאָזט אַ טאָכטער, וואָס מיט איהר מעג זיך ריהמען אפילו ראָטהשילד'ס פאַמיליע אַליין.

אהרן: דו ווייסט, וואָס מ'זאָגט: גוטע פריינד דערקענט מען אין אַן' אומגליק... גאָט דאַרף זיין אונזער גוטער פריינד. אויב ער איז געווען מיט מיר שטענדיג נאָר ווען מיר איז געווען גוט, טהוען דאָך דאָס די סאַמע געוועהנליכע מענשען: נאָר ווען ס'איז אַנידערגעפאַלען מיין זוהן, ווען ער איז געלעגען קראַנק, ווען ס'איז געקומען די סאַמע וויכטיגסטע מינוט אין מיין לעבען—האָט ער זיך אָבגעקעהרט פון מיר. דאָס איז אַ גוטער פריינד? אָט אפילו פרעמדע מענשען קומען פון דער ווייט, געוואָהר צו ווערען וואָס מיר מאַכען...

ענמאַן: איך בין אייך נישט קיין פרעמדער.

אהרן: נו... נו... פונדעסטוועגען וועט אַדורכגעהן נאָך פיעל צייט, איידער איהר וועט מיר קענען פערבייטען מיין זוהן...

חנה: ווער ווייס, וואָס ס'קען זיך נאָך טרעפען.

4.

(ס'קומט אַריין סילקין).

סילקין: וואָס מאַכט איהר? נו, ווי געהען די געשעפטען?... (זעהענדיג די אַלגעמיינע אונטערדריקטע שטימונג, ווערט ער שטיל, (פויזע), ווען?

שרה: נעכטען ביינאַכט דריי אַ זייגער. דריי אַ זייגער אָהן צעהן מינוט.

סילקין: (וויל זיך איבערצלמ'ן, חאַפט זיך צוריק). ענטשולדיגט (ווישט דעם שטערן) יע. אַ היסטאָריע.

שרה: ער איז זיך שטיל איינגעשלאָפען, הערר סילקין. און מיר האָסען לכתחלה אפילו נישט בעמערקט. מיר האָבען געמיינט, אַז ער שלאָפט. פלוצלונג בויג איך זיך איין און זעה: נישטאָ קיין אָטהעם.

סילקין: יע, איך בין זיך מודה, איך האָב דאָס נישט ערוואַרטעט. אַ וואוילער יונג געווען, אַ גוטער יונג.

אהרן: אָט איז אַ גאַסט געקומען צופאָהרען — זיינער אַ גוטער פריינד פון פעטערבורג, ער האָט איהם אפילו נישט געזעהן לעבעדיגערהייד.

שרה: (ענמאַנ'ען). דער הערר איז געווען אַזוי גוט און זיך אָנגענומען פאַר אונז. אָהן איהם וואָלטען מיר..

סילקין: וואָס איז פאַר אַ המצאות? ליגט אַ קראַנקער אין שטוב, און דאָ איז אַזאַ טומל, געררודער... איך האָב זיי דורכגעטריבן. אַ פֿערוואונדעטער דאַרף האָבן רוהע. וואָס זענען דאָס פאַר המצאות! איהר רויכערט?

ענגמאַן: ניין, אַ דאַנק.

סילקין: די פּאַפּיראָסען זענען איינגענע, היימישע. אַ אומעט. זיצסט אַ גאַנצען אָבענד, און... (ווערט ענטשוויגען, דערמאָהנענדיג זיך). די לויה היינט?

שרה: יע, צוזאַמען מיט די איבעריגע?

סילקין: די וואונדען זענען באמת נישט קיין שטערבליכע. איך רעכען, אַז פיעל האָט געשאַדט דאָס, וואָס ער האָט שטענדיג געגערוירט, אַלץ געריסען זיך אין פעטערבורג. וואָס, ס'האָט זיך אפשר עפּעס געטראָפען, אַנ' ענטצינדונג? (ענגמאַנ'ען) און וואָס, אין פעטערבורג איז פרעהליך?

שרה: דאָקטאָר איינשטיין זאָגט אויך, אַז ס'איז נישט קיין שטערבליכער וואונד. נאָר מיר, יודען, האָבען דאָך אַ בעזונדער גליק.

סילקין: איינשטיין איז אַ גוטער דאָקטאָר. פערשטעהט. אַ גוטער. וואָס-ער אונגליקליך פאָלק איהר זענט, פראָסט אַ וואונדער (ענגמאַנ'ען). אַ שרעקליכער אומעט פאַלט אָן ביי אונז אין שטאָדט, ס'אַ מיאוסע שטאָדט. ענטשולדיגט...

5.

(קומט אַריין דער רב רבי אליהו, דער 1-טער יוד און דער 2-טער יוד. אַלע שטעהען אויף. סילקין, בעקלערענדיג זיך, שטעהט אויך אויף).

שרה: אַ דאַנק אייך, רבי, וואָס איהר זענט געקומען צו אונז, אין הויז פון טרויער.

ר' אליהו: איך קום איצט פון אַ הויז, וואו דער טרויער איז טיעפער פאַר אייערן. ביי'ן זייגער-מאַכער גאָלדבלאַט איז היינט ביינאַכט די עלטערע טאָכטער בעגאַנגען אַ זעלבסט-מאָרד און איז געשטאָרבען.

חנה: דאָרא גאָלדבלאַט האָט זיך אויפגעהאַנגען?

1-טער יוד: פון איהר האָט זיך ענטזאָגט דער חתן.

2-טער יוד: איהם קען מען אויך נישט בעשולדיגען... ס'פערשטעהט זיך... ווי האָט מען געקאָנט מיט איהר חתונה האָבען?

אהרן: ר' אליהו, צו דען קען מען דעם טרויער איסמעסטען

מיט אַ מאָס אין אַ צאָהל? ווען איך וואָלט האָבען דריי זיהן און איך וואָלט זיי אַלעמען דריי פערלירען איינעם נאָכ'ן אַנדערען — וואָלט מיין אומגליק נישט ווערען שטאַרקער, גרעסער.

1=טער יוד: ער וויל נישט מתפלל זיין, רבי אליהו.

2=טער יוד: אַלץ וועט אַריבערגעהן, אַלץ וועט זיך בערוהיגען... מ'דאַרף נאָר אונטערוואַרטען.

אהרן: איך וויל נאָר וויסען: פאַר וואָס?

ר' אליהו (שטאַרק). איהר זענט אַ חוצפה'דיגער מענש און נישט קיין קלוגער יוד.

אהרן (אויך שטאַרק). נישט איך האָב דאָס געפרעגט. נישט איך, אַ נאָר אָט זי, מיין אַלטע. זי האָט דאָס גאַנצע לעבען געליטען אין קיינמאָהל קיין פרייד נישט געוואוסט. איינמאָהל אָבער, נאָר איין מאָהל האָט זי אויפגעהויבען איהר שטימע און געפרעגט: „פאַר וואָס?" איך האָב מתפלל געווען, איך האָב די גאַנצע צייט מתפלל געווען. נאָר דאָ האָב איך אויפגעהערט מתפלל צו זיין און אָנגעהויבען צו וואַרטען: זי וועט בעקומען אַן ענטפער צו ניין? און אָט איז דער ענטפער: ער ליגט דאָרט אויפ'ן פאָל. האָט פערגעניגען, מ'האָט איהר געענטפערט.

שרה: מסתמא האָב איך נישט בעדאַרפט פרעגען.

ר' אליהו (ווייכער). איהר זענט אַ אַלט קינד, רב אהרן.

2=טער יוד: אַלץ וועט זיך איינאָרדענען. מאַלע וואָס ס'טרעפט זיך.

אהרן: ביז וואַנען מ'וועט מיר נישט ענטפערען, וועל איך נישט מתפלל זיין.

ר' אליהו: איהר זענט אַ אַלט איינגעשפאַרט קינד. איהר פרעגט צופיעל איינגעשפאַרט - זייט נאָר פאָרזיכטיג. עס קען זיין, איהר וועט טאַקע בעקומען אַן ענטפער.

2=טער יוד (דעם ערשטען). איהר הערט, וואָס ער זאָגט?

1=טער יוד: ער זאָגט נביאות.

אהרן: אמן. אַזוי זאָל זיין.

ר' אליהו: איך האָב מעהר פאַר אייך געלעבט אויף דער וועלט, מעהר געזעהן און מעהר נסיונות בייגעשטאַנען. ס'זענען פאַרהאַן גאַנצע פעלקער, וואָס תיכף פון וויגעל וואַרטען שוין אויף זיי צרות און יסורים. אַ זוהן פון אַזאַ פאָלק, געבוירענדיג ווערען אויף דער וועלט, דאַרף שוין זיין גרייט צו דעם, אַז איהם ערוואַרטעט אומגליק. אויב ער האָט אַ הויז, קען איהם רער פייער פערברענען. אויב ער האָט רייכקייט,

הפצים, קען ער יעדע מינוט אנ׳ארימאַן ווערען. איב ער האָט קינדער — וועט ער זיי פערלירען. אַזוי קומט שוין פאַר מיט אונז פיעל הונדערטער יאָהרען. און אויב מיט עמיצען פון אונז קומט דאָס נישט פאָר, איז דאָס נאָר אַ גליקליכער צופאַל.

אהרן: פאַר וואָס־זשע איז דאָס אַזוי?

ר׳ אליהו: די יודען זענען דאָס סאַמע עלטסטע פאָלק. דאָס איז די גראָהה האָאר פון דער מענשהייט. די צייט מאַכט טייער נישט נאָר אויך מענשען, אויך גאַנצע פעלקער, שטאַמען. מיר זענען די אַלטע מחנה ביי׳ן טראָהן.

אהרן: אַ! ביי זיין טראָהן!

ר׳ אליהו: און דאָרט, וואו ס׳ווערען אַריינגעטיילט די אומגליקען, זענען מיר שטענדיג די ערשטע. זיין אומגליקליך — דאָס איז אַ הויכע עהרען־פּליכט, און דאָס יונגוואַרג — די יונגע פעלקער, האָבען דאָס נאָך נישט פערדינט. אויב אין פאַמיליע וועט פאָרקומען עפּעס זעהר וויכטיגעס, וועט איהר דאָך שיקען איינאָרדנען די זאַך דעם קליגסטען, פליסיגסטען, און ניט דעם נאַרישסטען און פוילען.

2־יוד. הערט, וואָס ער רעדט.

ר׳ אליהו: דאָס יודיש פאָלק איז אַ אויסדערוועהלט פאָלק. וואָס בעדייט דאָס? דאָס הייסט, ווען ס׳חמאַרעט זיך דער הימעל, דאַרפען מיר די ערשטע צונעהמען דעם בליץ, אַרויפנעהמען דעם צאָרן אויף זיך און אופ׳ן חלק פון אַנדערע זאָל אויסקומען זעהר ווייניג. צי דאָס איז נישט קיין גרויסער כבוד?

1־טער יוד: ס׳איז זעהר אַ ביטערער כבוד.

ר׳ אליהו: יע, נאָר דערפאַר זענען מיר נאָהנטער צום טראָהן ווי אַנדערע.

אהרן: ר׳ אליהו, איהר פערגעסט, אַז שטאַרקער פון גאָט שלאָגען אונז מענשען. אָי, ווי זיי שלאָגען אונז! אָהן רחמנות, אָהן באַרמהערציגקייט. מיר ליידען פוןביידע זייטען — פון דער הויך און פון אונטען. און פון אונטען פיעל שטאַרקער, ווייל דאָס זענען דאָך פונדעסטוועגען איינענע — אַלץ אונזערע ברידער. שרעקליך צו לעבען, ר׳ אליהו.

ר׳ אליהו: יעדעס מאָהל...

2־טער יוד: ער האָט געזאָגט ריכטיג. ער איז געדעכט.

1־טער יוד: שטילער, לאָזט רעדען.

ר׳ אליהו: יעדעס מאָהל, ווען מענשען הויבען זיך אָן צו קריגען

מיט גאָט, שרײַען צו איהם אָדער פֿאָדערן פֿון איהם, שטעלט זיך אויף זײַער וועג דאָס יודענטום, דער אַלטער שטאַם — די אַלטע מחנה אַרום דעם אייביגען טראָהן. ווען מ'בעפֿאַלט עמיצענס הויז, לײַדען קודם־כּל די אַלטע דינער. זיי נעהמען צו די ערשטע קלעפּ, אַלס טרײַע דינער. אַזוי איז געווען פֿון אייביג, און אַזוי וועט פֿערבלײַבען אויף אייביג. אַ לאַנגער וועג שטעהט פֿאַר דער מענשהײַט, און נאָך פֿיעל יודיש בלוט וועט פֿערגאָסען ווערען.

אהרן: דאָס איז אַ אונגערעכטיגקײַט.

ר' אליהו: אָבער דאָס איז אַ כּבוד! ווײַסט, ר' אַהרן, אַז דאָרט וואו ס'פֿערגיעסט זיך דאָס בלוט פֿון אַלטען פֿאָלק, — דאָרט ווערט גע־בוירען די אַלגעמײַן־מענשליכע פֿרײַהײַט, דאָרט ווערט פֿערזײַעט נײַעס פֿאַר אַלעמען. אַ! מענשליך בלוט, אַזוי ווי קאָסטבאַרע ווײַן, איז צו־גאָסען איבער'ן קערפּער פֿון מענשען, אַזוי ווי אין כּלים. דאָס בלוט, אַזוי ווי ווײַן, ווי עלטער דאָס איז — ווערט דאָס אַלץ טײַערער, אַלץ קאָסטבאַרער. ווען איהר טראָגט אַרויס פֿון קעלער אַ מיט מאָך פֿער־וואַקסענע פֿלאַש אַלטען, הונדערט־יעהריגען ווײַן און אומגערן צוברעכט איהר די פֿלאַש, פֿערפֿולט זיך די לופֿט מיט אַ זעלטענעם בשמים ריח. נו, און ווען איהר צוברעכט אַ כּלי, אין וועלכער ס'איז געווען אַ נאָך מעהר טײַערע פֿליסיגע זאַך...

שרה: צובראַכען די כּלי! צובראַכען!

ר' אליהו: טײַערס, גאָלדענס בלוט, — צי קען דאָס אַ דורכגעהן אַזוי, אָהן קיינע פֿאָלגען? דער גײַסט, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסען פֿון דער פֿינסטערער געפֿענגעניש, טראָגט זיך אין דער לופֿטען און וועט זיך ערגעץ־וואו אַראָבלאָזען, ווי אַ פֿויגעל אויף אַ אונבעוואוסטען ערד־טייל. וואו — אַלץ איינס. פֿון די יודישע בת־עלמנ'ס ווערט געבוירען דער פֿרײַהײַטס־גײַסט. אין דעם איז אונזער אונגליק, נאָר אויך אונזער טיעפֿעס, טרויעריגעס גליק. איך געה אַוועק, רב אהרן. מען ערוואַרט מיך אין אַנדערע פֿאַמיליעס. דאַוועט. זײַט געזונד! (געהט אַרויס; דער 1־טער און 2־טער יוד מיט אַכטונג נאָך איהם).

ענמאַן (חנה'ן). וואָס איז מיט אײַך.

חנה: דאָראַ גאָלדבלאַט האָט זיך אויפֿגעהאָנגען.

שרה: איך הער דאָס ערשטע מאָהל דעם רב ר' אליהו.

סילקין: ~~גאָלדבלאַט~~... דאָס איז דיזעלבע... וועלכע... אַ געשיכטע וויל איך אײַך דערצעהלען.

ענמאַן: איך פֿערשטעה איצט. איך פֿערשטעה אַלץ (געהט אָב אין גרויסער אויפֿרעגונג).

שרה: וואָס-זשע האָט זי געוואָלט טהון?

חנה: דער חתן האָט זיך הערוואוסט, און ער האָט נישט גע-דאַרפֿט וויסען. דאָס איז אַלץ. קיינער דאַרף נישט וויסען. דאָס איז די זאַך.

אהרן: גוט. אָבער וואו-זשע איז מיין זוהן? ער איז אַ קלוגער זקן, דער רב ר׳ אליהו, זאָל ער מיר אָבער אומקעהרען מיין זוהן. זאָל ער אומקעהרען דעם זוהן, וועל איך גלויבען דעם רב. וואָס? צוברעכען די כלי מיט׳ן טייערען וויין — האָט דאָס עפּעס אַ זינען? נו יע, אויסגע-גאָסענע וויין פֿיעלט-אָן די וואָהנונג מיט אַ גוטען ריח. אָבער איך פֿרעג: צו וואָס דאַרף מען איהם אויסגיסען? ר׳ אליהו געפֿינט תירוצים צו דעם, וואָס איז שוין פֿאָרגעקומען, אָבער צו וואָס איז דאָס לכתחלה פֿאָרגעקומען? צו וואָס? זאָל ער ענטפֿערן אויף דעם. ער איז מיך מנחם: דאָס וועט אַלץ זיין דאָרט, ווען-ס׳איז, אין וויטען צוקונפֿט. נאָר שוין אַזוי פֿיעל דורות און אויף אונזערע קעפּ שיטען זיך אומגליקען, און מ׳זאָגט אונז אַלץ: וויטער וועט זיין בעסער, וויטער וועט זיין בעסער. ווען-זשע? ווען? איך גלויב נישט אין דעם. וועמען איז דאָס נוצליך, אַז מיין איינציגער זוהן זאָל ליגען דאָרט, אויפֿ׳ן שטרוי? אַז ער זאָל שטאַרבען כמעט אין מיינע אויגען?... ניין, איך וועל נישט דאַוונען.

6.

(קומט אַריין אַ מענש - חנה, דערזעהענדיג איהם, שטעלט זיך אָב, ווערט בלאַס, קוקט איהם, נישט אַראָבנעמענדיג די אויגען, אינ׳ס געזיכט).

דער מענש: דאָ וואָהנט שיפֿער? מ׳פֿרעגט וועגען דער קבורה.

ענמאַן: דאָ. וואָס איז דען?

מענש (דערזעהענדיג סילקינ׳ען, נעהמט אַראָב דאָס היטעל). מ׳בעט איהם באַלד קומען אַליין.

אהרן: איך קען ערגעץ נישט געהן (געהט אַוועק).

שרה: וואָס איז?

ענמאַן: עפּעס אַ פֿאָרמאַליטעט מיט די פּאַפּירען.

מענש: איך וויים נישט. אַ נאָר באַלד קומען. איהר זענט זיין פֿרוי?

שרה: איך געה (טהוט אָן אַ טוך).

מענש (חנה׳ן). וואָס איז אַזוינס? וואָס קוקט איהר?

חנה: דערקענסט נישט?

מענש: וואו, פֿון וואַנען? קיינמאָל נישט געזעהן (קעהרט זיך אום).

חנה: אויף שאָססיי=גאַס... דו... דו...

מענש: (פלוצלונג, גראָב). וואָס, אויף שאָססיי=גאַס? איך ווייס פון קיין זאַך נישט. איהר טשעפּעט זיך (שרה׳ן). נו, וואָס, איהר גערט? איך וועל אייך בעגלייטען... מ׳וואַרט (גערט אַוועק מיט שרה׳ן).

חנה: ער...

ענגמאַן: ביי אייך איז עפּעס פאָרגעקומען מיט איהם. ער האָט אייך בעליידיגט? וואוהין גערט איהר אַוועק?

סילקין: איהר וועט פאַלען, זי פאַלט.

חנה: ער... גערט נישט נאָך מיר, איך בעט אייך—גערט נישט נאָך מיר (גערט אַרויס).

סילקין: אַ אומגליקליך פאָלק זענט איהר, עהרען=וואָרט. וואו זעהט מען דאָס? פּשוט אָהן אַ סוף.

ענגמאַן: צו דען האָט איהר אַצונד נאָר בעמערקט אונזערע טרעהרען? מיר וואָהנען זייט=ביי=זייט מיט אייך אַזוי פיעל הונדערטער יאָהרען, און ריכטיג ווי אַ וואַנד פון שטיינער וואָלט זיין צווישען אונז...

סילקין: איהר פערדעקט אַלץ, בעהאַלט זיך, גאָט ווייס אייך.

ענגמאַן: צו וואָס זאָל מען שרייען וועגען די צרות, אַלץ איינס וועט קיינער נישט דערהערען. און אויב מ׳וועט דערהערען, וועט מען פערבייגעהן.

סילקין: אַ אומגליקליך פאָלק.

7.

(חנה, קומט אַריין אין טהיר).

חנה: און וואָס האָט ער געזאָגט?

ענגמאַן: ווער?

חנה: ער... דערזועלבער, וואָס איז נאָר וואָס געוועזן.

ענגמאַן: מ׳דאַרף לעאָנ׳ס דאָקומענטען.

חנה: ווייטער גאָר נישט?

סילקין: ניין.

ענגמאַן: פאַר וואָס אינטערעסירט ער אייך אַזוי שטאַרק?

חנה: וואו איז דער פאָטער... אַח, יע, אַ בריעף...

ענגמאַן: אַ בריעף?

חנה: איצט קען איך שוין וועגען דעם רעדען... כ׳האָב פער-

געסען. לעאָן האָט מיר פאַר'ן טוידט איבערגעבען אַ בריעף...

ענמאַן: וואו איז ער?

חנה: כ'האָב איהם בעהאַלטען. ער וועט נאָך קומען?

ענמאַן: כ'וויים נישט... ניין...

חנה: (פלוצלונג). דו קענסט מיך אוועקפיהרען פון דאַנען תיכף, דיזעלבע מינוט? או אַלץ, וואָס איז געווען, זאָל זיך אָבשטעלען פון אונטען. לאָמיר אוועקפאָהרען, אוועקפאָהרען פון דאַנען.

ענמאַן: וואוהין-זשע זאָלען מיר אוועקפאָהרען?

8.

(דער 1-טער יוד קומט אריין).

1-טער יוד: נו וואָס? מ'דאַרף באַלד אַרויסטראָגען (חנה געהט אַרויס).

ענמאַן: מיר האָבען נאָך נישט קיין ערלויבניש פון דער פאָליציי צו מאַכען די לויה.

1-טער יוד: איך זאָג דאָך אייך. זיי האָבען היינט זעהר פיעל אַרבייט.

ענמאַן: די פּראָצעסיע וועט זיך באַלד אָנהויבען?

1-טער יוד: באַלד. איך וועל זאָגען דער חברה קדישא. די דאָקומענטען וועט מען דערנאָך אָבנעהמען (געהט אַרויס).

סילקין: נו, איך געה. וואָס-זשע וועט זיין? איז אין פעטערבורג, זאָגט איהר, פרעהליך? איהר וואָלט חאָטש אַריינגעהן צו מיר אַביסעל פּלוידערן. איך וועל אייך שפּילען אויף דער פּיאַנינא. אַליין אויסגעלערנט זיך, שפּיל אָהן נאָטען. שפּעט. איהר וועט אַריינגעהן?

ענמאַן: גוט.

סילקין: קומט אריין. איך וואָהן נישט וויים, אַנטקעגען. דאָ אין שטאָדט אינטערעסירט זיך קיינער נישט מיט מוזיק. לעב אין אַזאַ שטאָדט (געהט אַרויס שטיל, אויף די שפּיץ פינגער).

9.

(קומט אריין חנה מיט'ן בריעף).

ענמאַן: וואָס שרייבט ער?

חנה: כ'פערשטעה נישט (דערלאַנגט דעם בריעף).

עֶנמאַן (לייענט) משונה׳דיג.

חנה: ער האָט געבעטען דורכלייענען נאָר נאָך זיין טוידט.

עֶנמאַן: כ׳פערשטעה נישט. וואַהנזיניג...

חנה: יע... איך ווייס נישט (פויזע)... איך וויל אייך עפּעס דער־צעהלען.

עֶנמאַן: וועגען מענש, וואָס איז דאָ אָקאָרשט געוועזן.

חנה (שנעל). פון וואַנען נעהמט איהר דאָס? יע, וועגען איהם. איך קען נישט. איך מוז אייך דערצעהלען. איך מוז...

עֶנמאַן: דערנאָך. אַנ׳ אַנדערש מאָהל.

חנה: דערנאָך וועט זיין צו שפּעט.

עֶנמאַן: מהוט אַ קוק איף זיך. איהר זענט קראַנק.

חנה: ניין, איך וועל דערצעהלען.

עֶנמאַן: איך וויל קיין זאַך נישט וויסען. קיין זאַך.

חנה: איהר פערשטעהט שוין אַליין?

עֶנמאַן: איך פערשטעה קיין זאַך נישט, נאָר — אַנ׳ אַנדערש מאָהל.

חנה: איך קען נישט מעהר. פערשטעהט, איך קען מעהר נישט שווייגען. מיך שטיקט. פאַר וואָס ווילט איהר נישט אויסהערען? מיר וועט ווערען לייכטער.

עֶנמאַן: און מיר?

חנה: אויך.

עֶנמאַן: אויך? דערצעהלט.

חנה: יעקב, איהר ווייסט, ווער איז דער מאַן!

עֶנמאַן: (צודעקענדיג זיין געזיכט, אָבקעהרענדיג זיך). וועלכער?

חנה: וואָס איז דאָ געוועזן.

עֶנמאַן: ווער?

חנה: יעקב, יעקב, יעקב, — דאָס איז מיין מאַן... דאָס איז מיין — „געליעבטער"... איך ווייס נישט, ווי צוזאָגען. אַ מאַן, נאָר מיר האָבען נישט חתונה געהאַט. איהר פערשטעהט? איהר פערשטעהט? פערשטעהט איהר מיך?

עֶנמאַן: אַ מאָדנע זאַך. די גאַנצע צייט איז דאָס ביי מיר אין קאָפּ. אַ מאָדנע זאַך.

חנה: אָט האָב איך דערצעהלט.

ענמאַן נאָך נעכטען: איז דער געדאַנק אַ דורכגעפלויגען ביי מיר אין קאָפּ. דאָראַ גאָלדבלאַט.

חנה: יע (פּויזע). דערצעהלט. איצט ווייסט איהר אַלין. ענטשולדיגט. כ׳האָב געוואָלט דאָס פערבאָרגען. ווער ווייס? קיינער נישט. כ׳בין ווי אַלע פריילינס. קיינער נישט, איך בין ווי אַלע. און פּלוצלונג געהט ער אַריין, ער געהט אַריין. איצט ווייסט איהר אַלין. נו, וואָס שווייגט איהר? נו, שלאָגט מיך.

ענמאַן: איך קען אייך נישט הערען.

חנה: געהט אַוועק פון מיר. ענטלויפט. כ׳האָב אייך געוואָלט אָפּנאַרען. כ׳בין אַ נידריגע, געמיינע. געהט אַוועק.

ענמאַן: צו וואָס, צו וואָס רעדט איהר דאָס? נאָך מעהר וועל איך ווערען צוגעבונדען צו אייך. נאָך טייערער זענט איהר מיר געוואָרען.

חנה: כ׳האָב געוואָלט לייקענען. אָבער אפילו קיין איין מינוט האָב איך נישט געקענט פאַרגעסען. דאָס זיצט אין מיר, שטענדיג אין מיר. איצט, קען זיין, וועט ווערען גרינגער... אינגאַנצען גרינג.

ענמאַן: איך וועל אייך נישט אָבלאָזען, שוועסטער מיינע, מיין אונגליקליכע חנה, נישט ריכטיג וואָס איהר האָט דערצעהלט. ס׳האָט זיך אייך געחלומ׳ט. ס׳איז אַ שלעכטער חלום.

חנה: אָח, ווען דאָס זאָל זיין נאָר אַ חלום.

ענמאַן: וואָס האָט זיך דען געטראָפען? גאָר נישט. נאָך נייע טרעהרען זענען געפאַלען — אָט און נישט מעהר. רייניגע טרעהרען, ווי פּערל. טרעהרען פון אַגעפּייניגטער יודישער טאָכטער. קיין זאַך איז נישט פאָרגעקומען. נאָך טייערער זענט איהר אונז אַלעמען געוואָרען. קוקט, ווי איבער׳ן קערפּער פון דאָראַ גאָלדבלאַט ווייגען אפילו פרעמדע, ווי מיר וואָלטען פערלירען די טייערסטע, די געליעבטסטע טאָכטער אונזערע.

חנה: נאָך איינע איז איבערגעבליבען.

ענמאַן: נישט איינע אוי; נישט נאָר איינע. זיי אַלע זענען נעהנטער פון אַנדערע צום הארצען פון פאָלק, חנה! איך וועל קושען אייער קלייד...

חנה: פאַר וואָס נעהנטער?

ענמאַן: ווייל מ׳ויעט דערפיהלען אין אייך די ליידען פון אונז אַלעמען, פונ׳ם גאַנצען פאָלק. נישט איהר וויינט און פערבעהאַלט שטאָלץ אייערע טרעהרען — די אומגליקליכע ערד קרעכצט: זי איז געשענדעט, זי איז צוריסען.

חנה: געשענדעט שטעה איך דאָ.

ענמאַן: צי דען זענען יסורים נישט קיין עהרע? ברכות וועט מען

שיקען אייך, אויף אייער קאָפּ. אונבעוואוסט וואו — גאָט ווייס אין וואָסערע ווינקעלעך — וועט מען זאָגען: אַט וואָס ס'איז פאָרגעקומען מיט די שענסטע און בעסטע טעכטער פון אונזער פאָלק. אין אויפ'ן אנדערן עק וועלט — גאָט ווייס וואו — וועלען פרומע זקנים מתפלל זיין פאַר אייך, חנה.

חנה: מתפלל זיין פאַר מיך? פאַר מיך?

ענמאַן: אויף אַ בלוטיגען שטיין האָט מען אייך אוועקגעלייגט, שעהן קינד אונזערס, אונזער איידעלער בלום... בלומעלע אונזערס.

חנה: וואָס בין איך? אַ שמויב. ווער בעמערקט מיך? אַזויפיעל אומגליקען, אַזויפיעל צרות. וואָס איז דערין, אויב דאָס איז פאָרגעקומען מיט מיר! איך לייד. איך לייד אַליין, איך בעהאַלט זיך. זאָל נאָר דער פאָטער נישט געוואָהר ווערען. ליבער פאָטער, אַזאַ וואוילער, אַזאַ אומגליקליכער. אָח, פאַר וואָס האָט דאָס איהם געטראָפען? זאָל ער נאָר נישט געוואָהר ווערען. אַזאַ שטילער, קיינעם קיינמאָהל נישט בעליידיגט. איהר קענט איהם נישט, יעקב.

ענמאַן: צו וואָס דאַרף ער וויסען? מ'דאַרף נישט.

חנה: איך אַליין. איך אַליין. איהר דאַרפט אויך פערגעסען.

ענמאַן: איך האָב פערגעסען.

חנה: נו, יע, געוויס. מ'דאַרף נישט (ענמאַן שטרעקט איהר אויס די האַנד) געוויס (זי דערלאַנגט איהם די האַנד). איך וועל זיך ווי עס איז בערוהיגען גאַרנישט...

ענמאַן: איהר האָט נישט פערשטאַנען.

חנה: וואָס האָב איך נישט פערשטאַנען?

ענמאַן: (נישט אַרויסלאָזענדיג די האַנד). איך אייער האַנד...

חנה: מיין האַנד... צו וואָ... (פלוצלונג פערשטעהענדיג, האַקט איבער ערשראָקען) ניין. ניין (שרייט). ניין!

ענמאַן: איהר האָט מיר נעכטען געגעבען דאָס וואָרט.

חנה: יע, נעכטען.

ענמאַן: וואָס־זשע איז פאָרגעקומען? איך ווייס נישט, וואָס איז פאָרגעקומען?

חנה: ניין, איך קען נישט, יעקב. איהר זענט אַ גוטער — אַזאַ גוטער, אַז איך קען נישט.

ענמאַן: איך וועל נישט אָבטרעטען, איך וועל נישט אָבטרעטען פון אייך. איך וועל מיט געדולד וואַרטען, ביז וואַנען איהר וועט זאָגען.

איך וועל רעכענען: ס׳קען זיין מארגען, ס׳קען זיין אין א חודש ארום אדער אין א יאהר! נאר איך וועל נישט אוועקגעהן. וואוהין זאל איך געהן? איך בין דא, וואו ס׳איז מיין גליק, מיין גאנץ לעבען. וואוהין זאל איך געהן?

חנה: ס׳קען זיין איהר זאגט נאר אזוי, מיך נישט צו בעליידיגען.

ענמאן: מיט מיין גאנצער זעעלע בין איך מיט אייך. ס׳איז נישטא קיינער, וואס זאל זיין טייערער פאר אייך. שטרעקט נאר אויס אייער האנד הויבט נאר אויף די אויגען אויף מיך.

חנה: טהוט דאס נישט. איך בעט אייך.

ענמאן: פאר וואס? איך בין מיט אייך.

חנה: טהוט דאס נישט. דאס איז אונמעגליך.

ענמאן: פאר וואס?

חנה: אזא גוטער. איך ליעב אייך נישט... (דריקט זיינע הענד. לעגט=צו צו זיי איהר געזיכט). איך ליעב אייך נישט... אזא פיינער. מיר ווילט זיך קושען אייערע הענד (קושט).

ענמאן: וואס טהוט איהר?

חנה: פונדעסטוועגען ליעב איך אייך נישט. נעכטען האב איך בכיון געזאגט. איך ליעב אייך נישט. ניין: בכיון, אום איהר זאלט חתונה האבען, אזוי האב איך אויסגעקלערט...

ענמאן: איך וועל ווארטען.

חנה: וויפיעל=זשע ווארטען? וואס ווארטען? ביז איך וועל פערגעסען די נאכט אויף שאסיי=גאס. וויפיעל=זשע ווארטען?

ענמאן: איך וועל אלץ ווארטען.

חנה: איך וועל קיינמאהל נישט קלערען, אז איהר האט זיך געפיהרט נישט איידעל און ארענטליך. ענטזאגט זיך. נעהמט צוריק דאס ווארט. דאס איז דאך שטארקער פון אלץ.

10.

(אהרן קומט ארײן, שטעלט זיך אב גלײכגילטיג, דערנאך הויבט אהן אײנצוהערען זיך).

חנה: פאר אונזערע וועלען מיר זיך ווייזען, ווי איך וואלט אייך ענטזאגט. עס קען זיין, איהר האט מורא, איך זאל נישט טהון, וואס דארא גאלבלאט האט געטהון? ניין, דאס וועט נישט זיין. ס׳וועט נישט זיין, בערוהיגט זיך.

אהרן: דארא גאלדבלאט?

חנה: געהערט, דו האָסט געהערט?

אהרן: ס׳האָט זיך עפּעס געטראָפֿען מיט דיר, דערציעהל. זאָל ער דאָרט דערהערען אויך דאָס!

חנה: זאָל ער דערהערען, פֿאָטער, רעד אָב יעקב׳ן, ער וויל מיט מיר חתונה־האָבען. רעד איהם אָב דאָס נישט צוטהון.

אהרן: פֿאַר וואָס טאָר מען מיט דיר נישט חתונה האָבען?

חנה: ווייל איך בין, ווי דאָראַ גאָלדבלאַט... און מיט אַזעלכע האָט מען נישט חתונה. איך האָב פֿאַר אייך אַלע געליינט, פֿערבעהאַלטען. איך בין דאַן געוועזען נישט ביי מיין פֿריינד. אויף שאָססיי־גאַס איז מען בעפֿאַלען ביינאַכט. איך האָב זיך געוואָלט אויפֿהענגען. מיט מיר טאָר מען נישט חתונה האָבען (קוים איינהאַלטענדיג זיך), דער׳הרג׳ע מיך!

(אונטער דער סצענע — די לויה־פּראָצעסיע. ס׳הערט זיך אַ קלאַנג פֿון מטבעות אין אַ בלעכערנער פּושקע).

אהרן: (פֿאַלט צו צו איהר מיט אַיאָמער). טאָכטער מיינע, מיין שענע טאָכטער (קושט אויפֿ׳ן פֿאָל איהר קלייד), מיין ריינע מיידעלע, מיין בריליאַנט.

חנה (חליפּעט). וואָס האָבען זיי מיט מיר געטהון! פֿאַר וואָס? פֿאַר וואָס? (נעהמט אַרום מיט די הענד דאָס געזיכט פֿון פֿאָטער, אַזוי ווי אַ קינד).

אהרן: דו הערסט? ווידער די פֿראַגע: פֿאַר וואָס? אָדער דו ווענסט זיך ווידער מאַכען פֿאַר אַ טויבען? איך גלויב נישט דיין שווייגען. דאָס צווייטע מאָל פֿרעגט מען דיך, און ווידער נישט איך. און ווידער אַ פֿרוי, נו, ענטפֿער־זשע. דו מוזט ענטפֿערן. אַלץ די זעלבע קורצע פֿראַגע, זי איז ביי אַלעמען אויפֿ׳ן צונג. און מ׳האָט נאָך געוואָלט, אַז איך זאָל מתפלל זיין, איהם דאַנקען. גענוג! איך בין שוין מיעד צו האַלטען מיין קאָפּ איינגעבויגען. וואָס האָסטו געטהון מיט מיינע קינדער? גיב אַנ׳ענטפֿער!

11.

(ס׳ קומען אריין יודען, אַ טומעל).

1־טער יוד: ס׳איז שוין צייט, ר׳ אהרן, שוין צייט.

2־טער יוד: די פּראָצעסיע האָט זיך שוין אָנגעהויבען.

(געהט אין צווייטען צימער).

12.

(שרה קומט אריין).

שרה: מ׳טאָר נישט, מ׳טאָר איהם נישט מקבר זיין.

פֿאָרהאַנג.

דריטער אקט.

דער זעלבער צימער. עס ווערט אבענד.

1

שרה און דער 1=טער יוד.

שרה: (זיצט, דערשלאגען, אויף א נידריג בענקעל, ווישט די טרערען, וועלכע פליסען כמעט אומגערן). אלע האבען זיך מיט אמאל פון אונז אבגעקעהרט. א דאנק אייך, וואס איהר זענט אריינגעקומען.

1=טער יוד: פאר וואס=זשע זאל מען נישט אריינגעהן צו ארענט=ליכע יודען. צי דען זענט איהר דערפון ערגער געווארען?

שרה: פאר וואס=זשע האבען אלע, אלע אונז פערלאזען?

1=טער יוד: איהר זענט געווארען נאך מעהר אומגליקליך, אבער נישט ערגער זענט איהר געווארען (מיט א נידריגער שטים). נו, און ווי איז מיט'ן אלטען?

שרה: ער האט זיך פערשלאסען. ווי נאר ער איז געוואהר געווארען, איז ער אוועק צו זיך.

1=טער יוד. און ביז איצט איז ער נישט ארויסגעגאנגען?

שרה: ניין... איך האב זיך אבגעשטעלט איינגאנצען אליין...

1=טער יוד: און די טאכטער אייערע?

שרה: זי איז אוועק אויפ'ן בית=עולם צוזאמען מיט ענמאנ'ען און מיט'ן אפיצער. איך בין אליין אין גאנצען הויז.

1=טער יוד: אויף וועלכען בית=עולם? אויף אונזערען?

שרה: ניין, אויף זייערן.

1=טער יוד: און ס'איז געווען א גלח? אי=אי=אי. נישט גוט, עס קען זיין, איהר זיצט אזוי, ווי איהר וואלט בעוויינען א יוד.

שרה: כ'ווייס נישט. ס'קען זיין, איך טהו נישט גוט. נאר גאט וועט מיר מוחל זיין. איך בעוויין מיין זוהן, און אויב מ'האט איהם מקבר געוועזן נישט אויפ'ן יודישען בית=עולם צוזאמען מיט אנדערע, לייד איך דען דערפון ווייניגער?

1=טער יוד מ'זאגט, ביי אונז אויפ'ן בית=הקברות איז געוועזן א עולם מעהר פון צוואנציג טויזענד. די גאנצע שטאדט איז דארט געוועזן.

וואָס פּאַר אַ קרעכצען זענען געשטאַנען אין דער לופט! אַלע האָבען גע־וויינט. יודען זקנים מיט ווייסע בערד האָבען געכליפּעט ווי קליינע קינדער... דער רב ר׳ אליהו איז געפאַלען אין חלשות. און ווען ער איז אוועק פון בית־עולם, האָבען פיעלע געהערט, ווי ער האָט געזאָגט: „אין גיכען וועל איך זיך זעהן מיט זיי".

שרה: און נאָך מיין זוהנ׳ס אָרון זענען נאָך געגאַנגען נאָר דריי מענשען.

1־טער יוד: און ווען דער כאָר האָט אָנגעהויבען זינגען, האָט זיך מיר געדוכט, אַז ביי מיר פּלאַצט דאָס האַרץ. איהר קענט דאָך אונזער גוטען כאָר. אויסערדעם האָט ר׳ אליהו געבראַכט מיט זיך ספּעציעל אַ חזן פון ווילנא. אַי זינגט ער!... פּסס... נישט מענשען, נאָר מלאכים האָבען געזונגען וויינענדיגע תפלות. און איבער דאָרא גאָלדבלאַט׳ס קבר איז געוועזן אַזאַ כליפּעריי, אַז פיעל פרויען זענען געפאַלען אין חלשות.

שרה: ר׳ שמחה, איהר וועט קיינמאָל נישט קענען פערשטעהן, וויפיעל איך לייד.

1־טער יוד: אַ שרעקליכע היסטאָריע, אַ שרעקליכע.

שרה: ווען איך זאָל דאָס האָטש וויסען פון פריהער. דאָס איז מיר אפילו אויפ׳ן זינען נישט אַרויפגעקומען. געהט אַריין אַ מענש און זאָגט: דאָ וואָהנט שיפּער? דוכט זיך, איהר זענט דענסמאָל געוועזן.

1־טער יוד: ניין, נו, נו.

שרה: „וואָס איז?" „מ׳בעט באַלד קומען צוגעהן".

1־טער יוד: קיין גוטס וועט שוין מסתמא נישט אַרויסקומען.

שרה: איך געה. איך קלער, ס׳איז אודאי עפּעס וועגען די דאָ־קומענטען. ער געהט אַליין אַריין און קוקט נישט אין די אויגען.

1־טער יוד: געוויס. נו, געוויס.

שרה: און זאָגט מיר: „דאָ איז אַרויסגעקומען אַ טעות. אייער זוהן טאָר מען נישט מקבר זיין אויפ׳ן יודישען בית־עולם. ער איז אַ פּראַוואָסלאַוונער, אַ געטויפטער". איך האָב לכתחלה געמיינט, אַז זיי זענען זיך טועה. נאָר ער האָט מיר בעוויזען די פּאַפּירען. שוין זיבען יאָהר, אַז לעאָן האָט דאָס געטהון.

1־טער יוד: אַי־אַי־אַי. און קיינער האָט גאָר נישט געוואוסט. אַי־אַי־אַי.

שרה: איך האָב די פּאַפּירען פריהער גאָרנישט געזעהן. און ווער קוקט דען? ווער האָט דאָס געקענט וויסען? ס׳איז דאָך שוין זיבען

יאָהר, אַז ער איז אפילו נישט געקומען צופאָהרען צו אונז. אַצונד פער־שטעה איך, פאַר וואָס.

1־טער יוד: איך האָב געמיינט, אַז מיט'ן אַלטען וועט זיין ער־גער, ווען ער וועט געוואָהר ווערען.

שרה: ער האָט געשוויגען, חאָטש איין וואָרט. ער האָט געוואָלט אַ געשריי טהון, האָט אָבער נישט געקענט. זיצט ביי זיך.

1־טער יוד: אפשר אַריינגעהן צו איהם?

שרה: די טהיר איז פאַרשפּאַרט. ווען זיי זענען געקומען מיט אַ פּראָסטען געלען אָרון פון פּאָליציי, האָב איך אָנגעקלאַפּט צו איהם, געזאָגט: „געה געזעגען זיך מיט'ן זוהן".

1־טער יוד: נו, און וואָס האָט ער געענטפערט?

שרה: ער האָט געענטפערט: „גיעב איהם איבער אַ גערוס פון מיינעטוועגען.

1־טער יוד: און ער איז טאַקי נישט אַרויסגעגאַנגען?

שרה: ניין.

1־טער יוד: ער איז אַ פרומער יוד. איך וועל פּרובירען דורכ־שמועסען זיך מיט איהם. נישט גוט, אויב ער איז דאָרט אַלץ אַליין. גאָט ווייס, וואָסערע געדאַנקען עס קענען איהם קומען אין קאָפּ אַריין. ער איז דאָ? (ווייזט אָן).

שרה: יע.

1־טער יוד: (קלאַפּט מיט מורא. פויזע. קלאַפּט העכער). ר' אַהרן.

אהרנ'ס שטימע: גיעב איהם איבער אַ גערוס פון מיינעטוועגען. איך האָב שוין געזאָגט.

שרה: דאָס זעלבע.

1־טער יוד: איהר האָט אַ טעות. דאָס בין איך. נישט גוט ר' אהרן. איהר האָט פערלאָזען אייער פרוי לחלוטין אַליין (פויזע). צי דען קען מען זיך אַזוי פיהרען מיט אַנ'אַלטער פרוי?

אהרנ'ס שטימע: און ער איז שוין נישטאָ?

שרה: ער פרעגט דאָס וועגען זוהן.

1־טער יוד: ניין, אַלץ געענדיגט. אייער ווייב זיצט דאָ אַליין און וויינט. וואָס? אַלס אַ גוטער מאַן און אַ בעל־משפּחה, דאַרפט איהר זיין געבען איהר, מנחם זיין איהר.

שרה: גוט, גוט, זאָגט דאָס איהם.

1=טער יוד: איצט, ווען אויף אײַך איז אָנגעשיקט געוואָרען אַזאַ אומגליק, דאַרפֿט איהר זײַן נעבען איהר. איך רעד דען נישט ריכטיג? וואָס? איהר זענט אַ מאַנסביל און אַ אָרענטליכער פֿרומער יוד. זי זיצט דאָ און וואַרט אויף אײַך. איהרט הערט מיך ר׳ אהרן? אויף אײַך ליגט אַ חוב בנוגע צו אײַער משפחה. מ׳טאָר נישט אַזוי מיט אַ מאָהל אַראָב לאָזען דעם קאָפּ און קלערען, אַז אַלץ איז שוין...

אהרנ׳ס שטימע: באַלד וועל איך אַרויסגעהן צו אײַך.

1=טער יוד (געהט אָב פֿון טהיר). באַלד וועט ער אַרויסגעהן, אָט זעהט איהר. און איהר שטאַרקט זיך אויך. איהר דאַרפֿט קלערען וועגען איהם און וועגען דער טאָכטער. מיר, יודען, קענען מיר זיך דען איבערגעבען טרויער? ניין, מ׳דאַרף אַרבײַטען, מ׳דאַרף אונטערשטיצען אַנדערע.

שרה: דאָס איינציגע, וואָס גיט מיר כחות, — איז דער געדאַנק וועגען איהם.

1=טער יוד: נו, יע. אַלעמען איז שלעכט. אַלע לײַדען. פֿונדעסטוועגען, וואָס=זשע קען מען דערפֿון אַרויסלערנען? איהר האָט געזעהן, אַז מ׳וועט אין וואַלד צוטרייסלען דאָס אָרט פֿון מוראַשקעס, ווי אַזוי די דאָזיגע קליינע בעשעפֿענישען הויבען=אָן צולויפֿען. זיי בעוויינען דען דאָס אַלטע? ניין, באַלד, נישט פֿערלירענדיג קײַן מינוט, הויבען זיי אָן צובויען ווײַטער, נײַע לעכער. אַזוי דאַרפֿען מיר אויך טהון.

שרה: צו וואָס? כדי דער דורכגעהענדער מענש זאָל נאָכאַמאָל מיט איין קלאַפּ אַלץ צושמעטערען?

1=טער יוד: ס׳איז נישט אונזער זאַך. ס׳איז נישט אונזער זאַך. זאָלען זיי זיך צושטערען, און מיר וועלען מוזען פֿון ס׳נײַ בויען.

שרה: און ווײַטער?

1=טער יוד: ס׳איז נישט אונזער זאַך. מיר בויען, מיר האַלטען נאָר אין איין בויען, דערנאָך וועלען מיר זעהן. ס׳איז נישט אונזער זאַך, זעהט נאָר מײַן קרעמעל: סחורה האָט זיך בײַ מיר אָבגעשטעלט אויף צוויי רובל, נישט מעהר, און אומגליקען האָב איך געזעהן אויף טויזענד רובל. נאָר אַ דאַנק גאָט, וואָס זענען געבליבען לעבען און געזונד דאָס ווײַב מיט די קינדער.

שרה: און בײַ אונז...

1=טער יוד: ס׳ איז נישט אונזער זאַך. וואָס ס׳איז געבליבען, דאָס איז געבליבען.

2.

(ענמאַן און חנה קומען אַריין. שרה הויבט=אָהן הליפען. חנה געהט צו צו איהר, נעהמט איהר אַרום שוויגענדיג, דריקט זיך צו צו איהר. זעהר אַ לאַנגע פויזע).

1=טער יוד: נו, נו, וויינט זיך אויס און אַ סוף. היינט מעג מען נאָך וויינען, און מאָרגען שוין נישט: מ׳דאַרף אַרבייטען, אַרבייטען.

שרה: אַודאי.

ענמאַן: אַ ענדע!

שרה: שוין אַלץ געענדיגט. ער שלאָפט שוין שטאַרק. אַלץ אָבגעטהון, ווי ס׳בעדאַרף צו זיין. איהר האָט איהם אַוועקגעלעגט און שטאַרק איינגעדעקט. שוין אַלץ געענדיגט מיט מיין יונגעל. ער דאַרף שוין קיין זאַך נישט.

ענמאַן: אַ ענדע!

שרה: צו וואָס לייד איך נאָך? צו וואָס טויג דאָס, ר׳ שמחה, אַז מיר, נאַרישע אַלטע לייט, זאָלען לעבען, און די בליהענדע יונגע לייט זאָלען אומקומען פאַר אונזערע אויגען?

1=טער יוד: נו, איהר מאַכט אַזעלכע שאלות, וואָס שפינאָזאָ אַליין וואָלט אויף זיי נישט קענען ענטפערן, און איך בין דאָך נישט דער רמב״ם, און אפילו נישט ענהליך צום רמב״ם.

ענמאַן: ווי האָט מען דאָס אָבגעלאַכט פון אומגליקליכען לעאָן!

שרה: דאַנקט, קינדער, ר׳ שמחה׳ן, ער איז אַריינגעקומען צו אונז. אַלע האָבען דאָך אונז אַוועקגעוואָרפען. מיין אומגליקליכער זוהן. צו דען איז ער נישט אונזערער? ווי נאָר ער האָט דערהערט, אַז ביי אונז האָט דאָ געטראָפען אַנ׳אומגליק, איז ער געקומען צופליהען אַהער, ווי אַ פויגעלע. איז ער דען אַ פרעמדער? ער האָט זיי אָבגעגעבען זיין לעבען, ער איז געשטאָרבען פאַר זיי, ווי אַ גבור. ער איז אַ פרעמדער? און אָט האָבען זיי איהם אַוועקגעוואָרען, געלאָזט בעגראָבען אין פרעמדע ערד, איבער איהם געשטעלט אַ צלם.

ענמאַן: אַ הילצערנעם צלם האָט מען געשטעלט.

1=טער יוד (מיט שרעק). אַ צלם האָבען זיי איבער איהם אַוועק=געשטעלט?

שרה: ער איז שטענדיג געווען אַ גוטער, אָרענטליכער יוד. אַזעלכער איז ער געבאָרען געוואָרען און אַזעלכער איז ער געשטאָרבען.

חנה: ער איז געווען אַ אָרענטליכער מענש, מאַמע.

שרה: פאַרוואָס־זשע האָט מען זיך אָבגעווענדעט פון איהם? פאַר וואָס האָט מען איהם אוועקגעוואָרפען נאָכ'ן טוידט, ווען ער האָט זיין לעבען אוועקגעגעבען פאַר יודען. פאַר וואָס האָבען זיך אַלע פון אינז אָבגעקעהרט?

1־טער יוד: איהר קענט דאָך אונזערע יודען.

שרה: נישט אַלץ איינס איז דען, וואָס ער איז געווען נאָכ'ן טוידט! זיין ריינע נשמה איז שטענדיג געווען מיט אונז, שטענדיג. ער האָט אייך אוועקגעגעבען זיין גוף, און איצט טרייבט איהר איהם אַוועק ווען ער איז שוין טוידט, און קען שוין מעהר אייך נישט געבען.

1־טער יוד: איהר ווייסט, וואָס איך וועל אייך זאָגען? אַלץ דאַרף זיין ריין, אי די נשמה אי דער גוף. ווייל דאָס איז איינס.

חנה: יעקב, איהר הערט?

1־טער יוד (אַרויסגעהענדיג). נאָר פונדעסטוועגען האָט קיין מורא נישט, איך בין בטוח, אַז אין עטליכע טעג אַרום וועלען אַלע דאָס פערשטעהן און...

שרה: און מ'וועט איהם מוחל זיין?

1־טער יוד: אַ גוטען שבת אייך. געוויס, מ'וועט פערשטעהן, אַז סוף־כל־סוף איז ער דאָך געווען אַ יוד (געהט אַרויס, נישט דערלאָזענדיג די האַנד).

חנה (אָהן איראָניע). זיי וועלען בערעכענען און איהם מוחל זיין. אויך אונז וועלען זיי מוחל זיין.

שרה: פאַר וואָס דאַרפען זיי אונז מוחל זיין? און וואָס האָבען מיר זיך דאָס פערשולדיגט?

חנה: אין וואָס? אין דעם, וואָס מיר ליידען שוין צופיעל, מיר ליידען מעהר פאַר אַלעמען. אויב דער רב, ר' אליהו, איז גערעכט, און יעדע צרה איז אַ טרויעריגער כבוד, ווי אַזוי־זשע קען אונזער פאַמיליע זיין די געשעצטעסטע פון געשעצטע?

שרה: דעם כבוד וואָלט איך מיט חשק אַוועק געשענקט.

חנה: ניין, מאַמע. איצט וועלען מיר קיינעם נישט אַוועק שענקען אונזער טרויער. מיר וועלען איהר קיינעם נישט אַוועק שענקען.

ענגמאַן: אויב ס'וועט נאָר זיין מעגליך אומקעהרען זיך, אומקעהרען זיך צו אונזער פאָלק און לאַנד, וואָס האָט אונז ערנעהרט, צום רוהיגען ווינקעלע, אַ שווערע משא פון טויזענדיעהריגע אַרומוואַלגערן זיך ליגט אויף אונזערע פלייצעס. מ'וואַרט אויף אונז, מ'וואַרט, איהר פיהלט דען

דאָס ניִשט? הערט איִהר דען ניִשט די שטיִמע: „עי, וואו זענט איִהר? איִך בּיִן דאָ, וואו זענט איִהר?" ווער שרייַט דאָס? דאָס היוז, וואו איִהר זענט געבּוירען געוואָרען, די שטיינער פון אייַער געבורטס־שטאָדט, די אויגען פון דער מוטער, דאָס הארץ פון דער פערלאָזענער כּלה, די יסורים און צרות פון די בּריִדער — אַלץ צוזאַמען, אַלץ צוזאַמען רופט, שרייַט אָהן אויפהער, אָהן אויפהער. „וואו זענט איִהר? איִך ערוואַרט אייַך!" און אָט קומען מיִר אויפ'ן רוף. וואָס־זשע זעהט מען? די געבורטס־שטאָדט איִז צושטערט, מיִר וויינען איִבּער די קברים פון אונזערע בּריִדער, אונזערע כּלות ענדיִגען מיִט זעלבּסט־מאָרד, ווייַל זיי זענען געשענדעט. שטאַרבּען פאַר'ן אייגענעם פאָלק איִז ניִשט שווער, אָבּער לעבּען, אָבּער לייַדען מיִט איִהם און זייַן מיִט איִהם אומעדום, אַלס אַ טייל פון איין גאַנצען קערפער. וואָלט מען זיִך קענען צונויפשמעלצען! ניִשט אַוועקגען מעהר, ניִשט אַוועקגעהן ערגעץ. איִז דען ניִשט גענוג, אויבּ מיִר זעהען נאָר די יסורים פון אונזער פאָלק. אַ שרעקליִכען בּייַשפּיִעל האָט געגעבּען לעאָן. איִבּער זייַן קערפער האָט מען חוזק געמאַכט און נאָכ'ן טוידט האָט מען זיִך פון איִהם אָבּגעקעהרט, און אַזוי דאַרף זייַן. אַזוי איִז ריִכטיִג. זיי זענען גערעכט. דאָס איינציִגע, וואָס ס'האָט זיִך בּיי זיי אָבּגעשטעלט, איִז דער בּית־עולם. און ווער ס'האָט איין מאָהל אָבּגעקעהרט פון איִהם, זאָל מעהר ניִשט האָבּען די פרעכהייַט אַרייַנגעהן אין איִהם. די דאָזיִגע גרויסע עהרע דאַרף מען פערדיִנען.

שרה: וואוהיִן־זשע זאָל איִך קומען בּעווייַנען מייַן זוהן?

חנה (ענמאַנ'ען). גוט, וואָס איִהר האָט דאָס אַלץ מיִר געזאָגט.

ענמאַן: איִך פיִהל אַזוי.

חנה: און איִך אַנדערש.

שרה (ענדיִגענדיִג ליִכט בּענטשען). נו, דאָס האָט זיִך געענדיִגט, און מ'דאַרף אָנהויבּען לעבּען ווייַטער. מדאַרף לעבּען (קלאַפּט צו אהרנ'ען). אהרן, מ'וואַרט אויף דיִך. שוין צייַט זעצען זיִך צום טיִש (געהט אָבּ פון טהיִר). ער וועט ווייַטער ניִשט דאַוונען. און ס'איִז שוין שבּת.

3.

(אהרן קומט אַרייַן. זייַן פיִגור דריִקט אויס הכנעה, אונטערטעניִגקייט. אַלע קוקען אויף איִהם; מ'צוזעצט זיִך אַרום דעם שבּת טיִש. אהרן שטעלט זיִך בּיי די חלות וואָס זענען בּעדעקט מיִט אַ סערוועטקע, הויבּט אָהן מיִט אַ שטיִלער ציִטערנדיִגער שטיִמע).

אהרן: ויהי ערב, ויהי בקר (העכער) יום הששי. ויכלו השמים

והארץ וכל צבאָם (רעדט עפּעס שטיל, אונקלאָהר). ויקדש אלהים אותו, כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות... (לעגט אַװעק די הענד אויף די חלות). ברוך אַתּה, ה׳ אלהינו מלך העולם, המוציא לחם מן הארץ (אהרן׳ס שטימע װערט שטאַרקער). ברוך אתּה, ד׳ אלהינו, מלך העולם (בײַט איבער די שטימע). יע, דו ביזט דער קעניג פֿון דער װעלט, דו ביזט שטאַרק און אַלמעכטיג. און איך ליעג פֿאַר דיר אין שטױב. װי מיט אַ שװערען האַמער האָסטו מיך אַ קלאַפּ געטהון. דו ביזט שטאַרק און אַלמעכטיג. ס׳איז נישטאָ קײן גלײַכען צו דיר אויף דער גאַנצער װעלט. װאָס? איך רעד דען נישט ריכטיג, חנה? נו, זײַ מתפּלל צו איהם. פֿאַר װאָס ביזטו נישט מתפּלל?

שרה: פֿאַר װאָס דאַרף זי עפּעס מתפּלל זײַן מעהר פֿון אַנדערע?

אהרן: אַ, מײַן אַלטע פֿרײַנדין, אונזער טאָכטער װײס מעהר פֿון אַנדערע זײַן כּח, װעלכער ברענט. װי פֿײַער, און איז שטאַרק, װי אַ שטײן.

חנה: איך װײס, װי דו ביזט שטאַרק אומגליקליך, פֿאָטער מײַנער.

שרה: דיר איז שװער מתפּלל זײַן, אהרן. איך װעל מתפּלל זײַן מיט דיר.

אהרן: דו ביזט אַזאַ שטילע און אונטערטהעניגע בעשעפּעניש, דאָס ער װעט אויף דיך נישט אין כּעס װערען. אַ שטילע שעפּעלע אין זײַן סטאַדע. אויף אַזעלכע טהוט ער כּמעט קײן בליק נישט אין די מינוטען פֿון זײַן באַרעמהערציגקײט און אין די יאָהרען פֿון צאָרן. נישט אַזעלכע דאַרף ער. און אויב ער פֿערשאַפֿט אייך אַזעלכע װעהטאָג, איז דאָס נאָר צופֿעליג, פֿאַרבײַגעהענד. אַ שטילע שעפּעלע אין זײַן סטאַדע איז מײַן אַלטער חבר. אָבער, שנעל און צורודערט פֿאַרבײַגעהענדיג נעבען שװאַכע און אונטערטהעניגע, שיקט ער זײַנע שטאַרקסטע קלעפּ די דאָזיגע (װײַזט אויף חנה׳ן), אויף אַזעלכע, אויף שטאַרקע און שטאָלצע. ער רופֿט זײ אַרױס צו מלחמה. ער װײס, אַז זײַן כּח שטיצט זיך נישט אויף דער הכנעה פֿון די שװאַכע, נאָר אויפ׳ן גלױבען פֿון די שטאַרקע. און ער שלאָגט, און ער זוכט די אמונה, און ער איז דורשטיג נאָך איהר, װי אַ אַכזריות׳דיגער לײַב—בלוט. ער קלאַפּט איבער אונזערע הערצער מיט זײַן פֿײַערדיגען האַמער און קוקט: װעט דאָס האַרץ אויסהאַלטען? אָבער עס איז אונגעדולדיג. זעהר אונגעדולדיג. מיר װעלען אַלײן קומען צו איהם... זאָל ער אונז נאָר געבען צײַט. זאָל ער נאָר אונז נישט שלאָגען אַזױ אונרחמנות׳דיג אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ, אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ. דענסטמאָל הערט ער דאָך, אַנשטאָט תּפלות, נאָר קרעכצען, אַנשטאָט אַ ריח

פֿון קרבנות זעהט ער אַ פֿײַער פֿון אונזערע וואָהנונגען. זאָל ער אונז געבען אַ בעשטימטע צײַט. אָבער ער גלויבט אונז נישט אָן. ער האָט מורא, אַז שטאַרקער ווערענדיג וועלען מיר אויפֿשטעהען געגען איהם אַלע צוזאַמען. און כּל־זמן מיר זענען שוואַך און פֿונאַנדערגעטיילט, סטאַרעט ער זיך אונז אונטערטהעניגען, צוטרעטען אונז, ווײַזען זײַן קראַפֿט — די קראַפֿט פֿון אַ גיגאַנט געגען אַ קינד. צו וואָס האָט ער מיך אַרויסגערופֿען אויף אַזאַ שרעקליכע, נישט גלײַכע מלחמה? איך האָב דאָס נישט געוואָלט, איך האָב געדאַווענט פֿופֿציג יאָהר נאָכאַנאַנד, איך האָב געגלויבט, טיף געגלויבט, אָבער ער, ער וואָס לייענט אין די הערצער פֿון מענשען, ווי אין אַן אָפֿענעם בוך, ער האָט ריכטיגער געוואוסט מײַן בעציהונג צו איהם. „איך וועל פּרובירען דײַן אמונה", האָט ער מיר געזאָגט. „איך וועל דיר שיקען אַ נסיון". קען מען אַזוינס טהון? קען מען אויספּרובען אמונה? הערט נאָר, ווי חיטרע ער האָט דאָס געטהון. יע, חיטרע. ער האָט מיך אויסגעפּרובט, אָבער אין דערזעלבער צײַט האָט ער געוואוסט, אַז איך וועל פֿון איהם נישט קענען אַוועקגעהן. ער האָט געוואוסט, אַז אַלײן אײנס וועט ער אין דער לעצטער מינוט מיך מאַכען אונטערטהעניג. אויף צום סוף האָט ער צוגעגרייט דעם שווערסטען נסיון — ער האָט געוואוסט, אַז מײַן זוהן וועט נישט ליגען צוזאַמען מיט מיר. צו וואָס האָט איהם געטויגט די גאַנצע מעשה מיט׳ן אויספּרובען, אַז ער האָט סײַ־ווי־סײַ בעשלאָסען אונטערטהעניגען מיך מיט כּח? ער האָט דער׳הרג׳ט מײַן זוהן. „וועט ווערען דענסטמאָל פֿאַר מיר אונטערטהעניג דער דאָזיגער אַלטער, גראָהער יוד", האָט ער געקלערט... איך בין איהם נישט גע־וואָרען אונטערטהעניג! נישט קלערענדיג, האָט ער מיר פֿערשאַפֿט יסורים, נאָך מעהר שרעקליכע, וועגען וועלכע עס וויסען דרײַ פֿון די פֿיער, וואָס זיצען בײַ׳ן טיש. „וועט מיר ווערען דענסטמאָל אונטערטהעניג דער אַלטער יוד?" — איך בין נישט געוואָרען אונטערטהעניג. — „אויב דו וועסט נישט ווערען אונטערטהעניג מיט גוטענס, וועל איך מיט כּח אַרויסרײַסען בײַ דיר די אונטערטהעניגקייט". און ער האָט בעוויזען וואָס ער פֿערמאָגט. איך האָב פֿערשפּיעלט. איך בין בעזיעגט. קיינמאָהל וועל איך זיך שוין נישט אויסגלײַכען. נו, וואָס האָט ער דערפֿון? וואָס האָט ער דערפֿון, וואָס אַן אַלטער, אומגליקליכער יוד וועט צופֿאַלען מיט הכנעה צו דער האַנד, וואָס האָט איהם אַ קלאַפּ געטהון?

שרה: וואָס רעדסטו, אהרן? פֿון צרות ביזטו, ווייזט אויס, אַראָב פֿון זינען. נאָר אויב ס׳וואָלט זײַן אַנדערש, וואָלטען מיר נישט פֿיהלען יעדע מינוט, אַז גאָט איז דאָ, צווישען אונז, צווישען אונז אומגליקליכע.

אהרן: און צו וואָס דאַרף מען, אַז ער זאָל שטענדיג זײַן צווישען

אונז? וואָס באמת טהוט ער דאָ? צו פּאַסט איהם, אַזאַ גרויסען, אַזאַ אַלמעכטיגען, צו פּאַסט איהם געפינען זיך צווישען אַזעלכע קליינינקע מענשעלעך, ווי מיר זענען, פערנעהמען זיך מיט אונזערע קליינינקע ענינים, אינטערעסירען זיך מיט אונזערע קליינינקע דאגות? איך פערשטעה דאָס נישט. ער האָט דען נישט קיין וויכטיגערע זאַכען? ער האָט אַ זונן, שטערען, וואָלקען און, ווי די חכמים זאָגען, נאָך פיעל אַזעלכע וועלטען, ווי אונזערע קליינע וועלט. און ער איז אַלץ דאָ, אַלץ דאָ.

שרה: ער איז דאָ כדי צו ברענגען גערעכטיגקייט — אָט צוליעב דעם איז ער שטענדיג דאָ. ער וויל, אַז אין לעבען זאָל זיין נאָר גערעכ־טיגקייט.

אהרן: ער איז גערעכטיג. ער איז זעהר גערעכטיג, עס קען זיין — צופיעל גערעכטיג. ווען אומגליקליכע, אויסגעמאַטערטע מענשען פּרובירען זיך איהם ענטפערן, זאָגען אָפען אַ קליין וואָרט: „פאַר וואָס"? פאָרלעגען די קליינינקע פראַגע אין דער וועלט: „פאַר וואָס" — ענטפערט ער און איז זיך נוקם אכזריות'דיג... ביז'ן זיבעטען דור. ער איז גערעכטיג, — און אין דער גערעכטיגקייט טרעט ער, טרעט ער אונז און מ'זעהט גאָר קיין סוף נישט. ער דאַרף דען תפלות? צו וואָס באמת טויג דאָס איהם? אָבער פּרובירט נאָר נישט מתפלל זיין. ער וועט אייך דערשלאָגען מיט אַ גערעכטיגען דונער און פערברענען. אָבער איך פרעג דאָך: צו דען איז דאָס טאַקע, אַזוי נויטיג, אַז די גערעכטיגקייט זאָל טריאומפירען? צו וואָס דאַרף מען איהר? ווער האָט דאָס בעשלאָסען, אַז מענשען דאַרפען האָבען גערעכטיגקייט? דאָס איז געווען אַ אכזריות'דיגע האַרץ, וואָס האָט אַזוי בעשלאָסען. נישט אמת נישט אמת! רחמנות — אָט וואָס מיר דאַרפען האָבען. רחמנות!

4.

(ער קומט אַריין סילקין).

אהרן: ביי זיין גערעכטיגקייט איז אונמעגליך צו לעבען, אונ־מעגליך אפילו אַליין מקבר צו זיין דעם איינציגען זוהן, דעם קדיש. פרעמדע מענשען, פרעמדע מענשען טהוען אונז דאָס, ווי אַ טובה.

סילקין: אַלץ אָבגעטהון, זייט רוהיג.

אהרן: (דריקט איהם די האַנד). נו... ווען איהר זאָלט וויסען... ווי אַזוי... ווי אַזוי...

חנה: (שטעהט אויף פון אונטער'ן טיש).

שרה: יועז מ'זאָל חאָטש וויסען, — צו וואָס האָט ער דאָס געטהון?

צו וואָס האָט איהם געטויגט שמד'ן זיך?

חנה: איצט פערשטעה איך... ער האָט מיר איבערגעגעבען פאַר'ן טוידט אַ בריעף. אָט איז זי, איין שורה (ווייזט).

ענמאַן: איצט איז אַלץ פערשטענדליך.

חנה (לייענט). „איך האָב דאָס געטהון, כדי אַריינצוטרעטען אין אינסטיטוט".

סילקין: אַלס אַ יוד, האָט מען איהם נישט אָנגענומען.

אהרן: (ליידענד). אַי=אַי=אַי, וואָס איז דאָס, וואָס האָט ער גע= טהון! ער האָט געוואָלט זיין אַ געבילדעטער מאַן. האָט אונז געוואָלט מנחם זיין... אַי=אַי=אַי.

שרה: און מיר האָבען זיך אַזוי געפרעהט, ווען מ'האָט ער= האַלטען זיין טעלעגראַמע. איהר געדענקט?

אהרן: ווי ער האָט זיך דאָס געבעטען, מ'זאָל איהם אָבשיקען אין פעטערבורג, געליייקענט, נישט געהאַט קיין כח מ'דה צו זיין זיך! האָט גע= וואָלט, מ'זאָל איהם נישט מקבר זיין דאָ, אויף אַ פרעמדען בית=עולם, כדי אויף מיין קאָפּ זאָל נישט פאַלען די חרפה. אַי=אַי. פיהל איך דען איצט גאָט'ס נצחון? אַי=אַי... פיהל איך דען אַצונד אַ חשק צום לעבען, אַ חשק צו זעהן די זונן, בעגעגענען מאָרגענדיגען טאָג, גאָט'ס שבת? און דאָס איז דאָך דער עיקר... (געהט אָב).

שרה: ווידער, ווידער. וואוהין=זשע געהסטו אַוועק? (געהט אַוועק נאָך איהם).

סילקין: (געהט צו צו חנה'ן, הערצליך). ענטשולדיגט.

חנה: פאַר וואָס?

סילקין: ענטשולדיגט, ענטשולדיגט אונז (נייגט זיך שטאַרק). ענט= שולדיגט אונז (געהט אַרויס שנעל).

ענמאַן: וואָס קוקט איהר אַזוי אויף מיך?

חנה: מיר ווילט זיך אויך אייך אַזוי זאָגען, איך נעהם אָבשיעד פון אייך.

ענמאַן: (מיט שרעק). ניין.

חנה: יע, כ'נעהם אַבשיעד. ליעבער יעקב.

ענמאַן: פאַר וואָס? פאַר וואָס?

חנה: איך ווייס, ווי אייך וועט זיין שווער...

ענמאַן: איך וועל דאָס נישט אַריבערטראָגען.

חנה: אַזוי דאַרף זײַן. אַזוי מוז זײַן.

ענמאַן. וואָס בּין איך אָהן אײַך, מײַן ריין, שיין קינד.

חנה: ניין, איך בּין נישט קיין שיינע און קיינע ריינע...

ענמאַן: פאַר מיר זענט איהר...

חנה: איך בּין אַ ריינע, האָטש אַ אומגליקליכע פרוי. אין דעם איז אַ גרויסער אונטערשיעד.

ענמאַן: פאַר וואָס קענען מיר נישט זײַן צוזאַמען?

חנה: אין דעם איז אַ גרויסער אונטערשיעד, יעקב. איהר וועט מיך נישט פערשטעהן. איך בּין געוואָרען אַנ׳אַנדערע, אינגאַנצען אַנ׳אַנדערע.

ענמאַן: איך—וועל נישט פערשטעהן?

חנה: ניין, מיר זענען פערשידען.

ענמאַן: איהר האָט עפּעס בּעקלערט.

חנה: יע.

ענמאַן: וואָס אַזעלכעס?

חנה: דאָס איז זעהר פּראָסט און זעהר פערדרעהט.

ענמאַן: וואָס־זשע?

חנה: אויב דאָס לעבען איז אַזוי שרעקליך, דאַרף מען עס איבּערמאַכען.

ענמאַן: ווי אַזוי־זשע זאָל מען דאָס טהון?

חנה: מ׳דאַרף עס איבּערבּויען.

ענמאַן: וואָס קענט איהר אַליין? איהר וועט פערלאָרען געהן.

חנה: מ׳דאַרף עס איבּערמאַכען. איך האָבּ דאָס אַזוי קלאָר פערשטאַנען—ניין: דערפיהלט דאָס היינט.

ענמאַן: היינט?

חנה: ווען מיר האָבּען מקבּר געווען לעאָנען, איך האָבּ בּעקלערט: דער פאָטער איז נישטאָ, ער קאָן נישט זײַן, ווײַל דאָס איז אַ פרעמדער בּית־עולם, אַ פרעמדע ערד. און פּלוצלונג איז אַלץ געוואָרען קלאָהר, אַלץ. פערשטעהט: קיין פרעמדע ערד דאַרף נישט זײַן. דאָס איז דער גרעסטער ליגען.

ענמאַן: אַ פרעמדער בּית־עולם ד׳עריבּער, ווײַל עס זענען פאַרהאַן פרעמדע רעליגיעס.

חנה: אויך דאָס דאַרף נישט זײַן! די ערד קען נישט זײַן קיין

פֿרעמדע. לעבעדיגע טאָרען קײן ערד נישט האָבען. די לעבעדיגע האָבען איהר געשענדעט, ווי מען שענדעט אַ פֿרוי — זי לײַדט, איך פֿיהל דאָס דײַטלעך. ווער האָט עס ערלויבט פֿונאַנדער טײלען די ערד. די ערד, די גאַנצע ערד געבוירט ברויט, אָבער, ווען זי איז פֿונאַנדער געטײלט, גיעט זי אַנשטאָט ברויט — צרות. ווער האָט עס ערלויבט איהר פֿונאַנדער־טײלען? איך געה אַוועק פֿון אײַך. איהר רופֿט צוריק, אומקעהרען זיך נאָר צו אַ קלײן שטיקעלע ערד, וואו מענשען האָבען פֿון צרות כמעט פֿערלאָרען זײער האָפֿנונג. און איך דענק וועגען די לײדען פֿון אַלע אומגליקליכע. לאָמער זיך צו שײדען.

ענמאַן: מיר וועלען זיך נאָך טרעפֿען?

חנה: עס קען זײַן.

ענמאַן: ווען?

חנה: ווען איך וועל ערפֿילען מײַן אויפֿגאַבע.

ענמאַן: איך ווײס נישט, וואָס זאָל איך טהון.

חנה: זײַט געזונד (געהט אַרויס).

5

(אהרן קומט אַרײַן, קוקט זיך אום צו רודערט, זוכט עפּעס: דערזעהענדיג ענמאַנ׳ען).

אהרן: וואו איז מײַן טאָכטער?

ענמאַן: איהר ווילט איהר זעהן?

אהרן: יע... נײן... כ׳האָב געוואָלט זאָגען... איהר וועט איהר נישט פֿערלאָזען. פֿערלאָזט נישט... וואָס זאָל איך זאָגען? אַז מ׳וועט מיך פֿרעגען: „אהרן, פֿאַר וואָס ביזטו געקומען פֿאַר דער צײַט?”, וועל איך ענטפֿערן, אַז איך בעגלײט מײַן זוהן, ווײַל ער איז אַראָב פֿון וועג און מ׳דאַרף איהם אָנווײַזען דעם וועג. נײן, פֿערלאָזט איהר נישט... (געהט אַרויס. פֿערשליסט די טהיר הינטער זיך).

ענמאַן (קוקט איהם נאָך צורודערט. פּויזע. דערנאָך רופֿט שנעל). חנה, קומט אַהער.

6.

(חנה קומט אַרײַן).

ענמאַן: געהט צום פֿאָטער. מיר דוכט זיך... געהט צו איהם...

(חנה געהט אַרויס, אין עטליכע מינוט אַרום קעהרט זיך צוריק).

חנה (שנעל). איך קען נישט אַלײן. העלפֿט מיר גיכער.

(בײדע געהן צו אהרנ׳ס צימער).

פֿאָרהאַנג.